



ગુજરાતીના ચાહકોનું દ્વિમાસિક
નવેમ્બર ૨૦૦૪

૩૨

કિશોર રાવળ

Kishor Raval

7901 Henry Ave G109
Philadelphia PA 19128
kishor@markis.com
(215) 482 0924

From www.kesuda.com

ગ્રાણ સાહેલીઓ સુનીલ વસાવડા

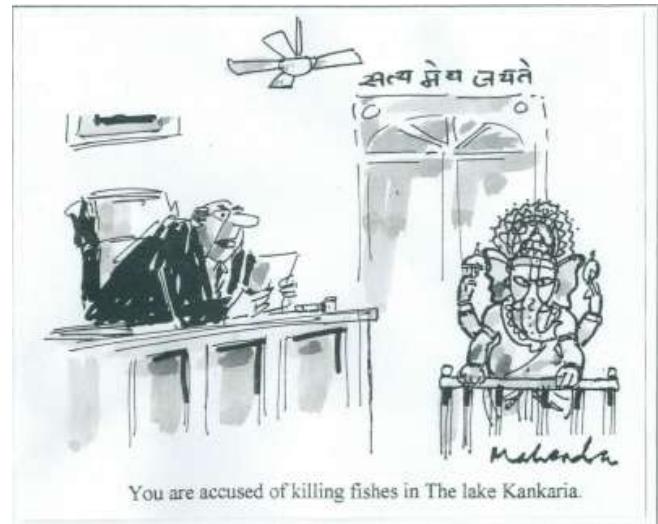


મોસમનું નજરાણું કિશોર રાવળ



તહોમતનામું મહેન્દ્ર શાહ

છાપામાં સમાચારઃ અમદાવાદમાં સાબરમતી નદીને છોડી કાંકરીઆ ત જાવના વિસ્તારના લોડોએ તળાવને ગણપતિ-વિસર્જન માટે વાપર્યું.
બધાની જેમ પૂજાપાની સામગ્રીઓમાં ભેગસેળ હોવાથી કંઈક રસાયણોનો
ભોગ થઈ અસંખ્ય માછલીઓ મરી ગઈ. પરિણામ શું આવ્યું? જુઓ



સાજ દર્શના મહેતા



કંઈક લખાઈ ગયું
કોઈક તો લખાવી જ ગયું હશે
એ શાઢો

મન છલકાવી
જઈ છટાયા કોરા કાગળે
જાણે સાંજનો આકાશી ચંદરવો.

એક પછી એક
ઉભરાતાં રવાં આંખેથી
જાણે સંધ્યાના વાદળે ઉમંગના આંજણ

વહેતા ચાચ્યા ભળવા સાગરસંગમે
જીચી ટોચેથી ઓગળેલા બુંદ ભેળા
કંઠે છલકાતી નદીના પ્રવાહે
એ શબ્દો
જાણો જળ લહરે રષ્ણકતાં સાજ

કોઈક તો માણશે
એ શબ્દો

વૃક્ષો

જ્યન્ત મહેતા

(જાર્જન્ટ જોય ડિલમર (૧૮૮૬-૧૯૧૮)ની કવિતા 'Tree'ના આધારે
ભાવાનુવાદ)



ભૂખ્યા બાળકની જેમ, ધરતીના સ્તનને
ચીપકી રહેલાં, આ વૃક્ષો!
સૂર્યદયથી સૂર્યસ્ત સુધી, લીલા હાથ જોડી
અખંડ પ્રાર્થના કરે આ વૃક્ષો!
વસંતની રંગીન પાઘમાં પંખીના માળા ખોસી
કિલ્લોલ કરતાં, આ વૃક્ષો!
હીમ પડે કે મૂશળધાર વર્ષ
સદાય હસતાં રહેતાં આ વૃક્ષો!

આ વૃક્ષો જેવું સુંદર કાવ્ય
મેં કદી નથી જોવું
કેમકે --
કવિતા તો મારા જેવો મૂરખ પણ લાભે
ઈશ્વર સિવાય કોણ સર્જ શકે
આવાં અદ્ભુત વૃક્ષો?

હોતાં નથી

હરકાન્ત દવે

લુદન ફક્ત અશ્વમાં હોતાં નથી,
વચન ફક્ત શબ્દમાં હોતાં નથી.

તમે ફક્ત અશ્વાં જુઓ છો,
અને તે નયનમાં હોતા નથી,

છતાંયે વેદનાઓ કમ નથી.....

જરા આપ સમજો થોંં કે,
ઝૂલો વિચારે છે- વાચા નથી,
તેથી નવ માનશો કે ગમ નથી....

હદ્ય ભારે થયું છે વેદનાથી
બસ વધુ જગ્યા નથી
તૂટેલાં હદ્ય સંધાતાં નથી

વિહંગોનાં કર્શા કંદન સૂજાણી
આપ માનશો ગુજન કરે
કહો, શાથી કે એ રૂદન નથી?

શેરમાં નિર્ભિશાત્મક સુધારા

નિર્ભિશ ઠાકર

('સમકાલિન' ૧૧ મે ૨૦૦૩માંથી તેમના સૌજન્યથી)



સમય સાથે બધું જ બદલાય છે તો કવિતા કેમ નહીં? મેં
ઉત્સાહથી બીજાનાં લેખો ફરી લખી કાઢ્યા. હવે તમે વાંચી નાખો

બરકત વીરાણી 'બેફામ'

રદ્દ્યા 'બેફામ' સૌ, મારા મરણ પર એક કારણથી
હતો મારો જ એ અવસર ને મારી જ હાજરી નહોતી.

નિર્ભિશ

રદ્દ્યા લેણદારો સૌ, મારા મરણ પર એક કારણથી
હતો હા વાયદો આજે ને મારી જ હાજરી નહોતી.

હરીન્દ્ર દવે

દોળીનો ભાર ક્યાં અરે દુલ્હનનો ભાર ક્યા?
અશ્વનો ભાર હોય છે જાજો કલાર પર.

નિર્ભિશ

દોળીનો ભાર ક્યાં અરે દુલ્હનનો ભાર ક્યા?
બધો જ ભાર હોય છે અંતે પગાર પર.

ઓજસ પાલનપુરી

મારી હસ્તી મારી પાછળ એ રીતે વીસરાઈ ગઈ

આંગળી જળમાંથી નીકળી ને જગા પૂરાઈ ગઈ

નિર્મિશ

મારી પસ્તી કાવ્ય સાબીત ન થઈ, વેચાઈ ગઈ
કેક પાનામાં તો ખારી શિંગ પણ જોખાઈ ગઈ.

અકબરલી જસદણવાળા

મનોરંજન કરી લઉં છું, મનોમંથન કરી લઉં છું
પ્રસંગોપાત જીવનમાં પરિવર્તન કરી લઉં છું.

નિર્મિશ

જીવનમાં અસ્થિરતા કેવી? મનોરંજન કરી લઉં છું
ભિસિસ છે કોરીઓગ્રાફર ને હું નર્તન કરી લઉં છું.

'મરીજ'

દુનિયામાં કંઈકનો હું કરજદાર છું 'મરીજ'
ચૂકવું બધાનું દેણ જો અભાહ ઉધાર હે!

નિર્મિશ

બ્રહ્મા, મહેશ, વિષ્ણુ મને કંઈ ન ધીરે
ચૂકવું બધાનું દેણ જો અભાહ ઉધાર હે!

'મરીજ'

જીદગીના રસને પીવામાં કરો જલદી 'મરીજ'
એક તો ઓછી મદિરા છે અને ગળતું જામ છે!

નિર્મિશ

નોટ દઈને વોટ દેવામાં કરો જલદી તમે!
એક તો આવ્યા ફરીથી, ને આ ભળતું નામ છે!

જલન માતરી

દુખ્ખો આવ્યાં છે તો ફક્ત બે-ચાર સંઘ્યામાં
ભલા શી ખાતરી કે એ પણી લશકર નહીં આવે?

નિર્મિશ

આ મુકતકથી મળ્યા છે સ્ટેજ પર બે-ચાર ટમેટાં
જો ફટકારું ગજલ તો સ્ટેઇજ પર પથર નહીં આવે?

બાળાશંકર કંથારિયા

ગુજરે જે શિરે તારે જગતનો નાથ તે સહેજે
ગાંધું જે પ્યારું પ્યારાએ અતિ પ્યારું ગણી લેજે

નિર્મિશ

ગુજરે જે શિરે તારે આ ઘરની નાર તે સહેજે
હજુ તો દાળ ખારી છે, જીવન ખારું ગણી લેજે.

બરકત વીરાણી 'બેફામ'

'બેફામ' તો ય કેટલું થાકી જવું પડ્યું
નહીં તો જીવનનો માર્ગ છે ઘરથી કબર સુધી.

નિર્મિશ

બગર્યું તો 'નિર્મિશ' ખેંચતાં હાંઝી જવું પડ્યું
નહીં તો સ્કૂટરનો માર્ગ છે ઓફિસથી ઘર સુધી.

હરીન્દ દવે

વાતાવરણમાં ભાર છે મિત્રો, મૌનનો
શું શું કહી ગયો છું મને જ્યાલ પણ નથી.

નિર્મિશ

અંખ પ્રકાશે પત્નીને સાળી ગણ્યા પછી
શું શું કહી ગયો છું મને જ્યાલ પણ નથી

સર્વવ્યાપી

કિશોર રાવળ



સામાન્યતા: માન્યતા એક એવી છે કે
ધૂણા અને લોભથી ચક્કૂર દુનિયામાં
આપણે હિન્મતિદિન ડૂબતાં જઈએ છીએ.

પ્રતિદિન વણસતી દુનિયાને નિહાળી,
જ્યારે મારું મન થાય બ્યાકુળ,
જઈ ઊભું હું કોઈ એરપોર્ટના
અરાઈવલ ગેરીટ પર!

અને ત્યાં ભાસે મને
ચોતરફ માત્ર ચાહનો અને પ્રેમનો દરિયો.

ભલે ક્યાંક કદી અણાજતો,
કે ક્યાંક નહીં કોઈને કહેવા જેવો,
પણ અસ્તિત્વ અછતું ન રહે પળ ભર

બાપાઓ અને તેમના બડાંદા દીકરાઓ,
માઓ અને વહાલસોઈ દીકરીઓ,

વહુધેલા પતિઓ અને વરધેલી પત્નીઓ,
થનગનતી રાધિકાઓ અને મદ્ધેલા છેલછભીલાઓ,
કે જૂના જટાણા જોગીઓ
કે લંગોટિયા ગોઠિયાઓ અને પ્રી-લંગોટ દોસ્તો,
વળગતાં હેતથી એક બીજાન.

ટ્રિવન ટાવર તરફ નિશ્ચિત મોત સામે ઘસી રહેલા
માનવીઓના છેદ્ધી પળોના સંદેશાઓમાં
ન હતો એક પણ ધૃષ્ણાનો કે વેરનો શબ્દ,
એ બધા હતા કેવળ સંદેશા પ્રેમના જ!

દરો દિશાઓ નિરખતાં
અંદરથી મને ઊગે છે એક ઊડી શ્રદ્ધા
કે અપવાદો મૂકતાં, અંતે તો આ સંસારમાં
સૂછિ ઉભરાય છે પ્રેમથી!

("Love Actually" ફિલ્મના આરંભની ઉદ્દિતાઓ પરથી)

રિસેસ કિશોર રાવળ



રિસેસ વખતે
સૌ લોભીમાં ઉભરાતાં,
અમે બે આગળપાછળ હોઈએ
તો યે કેમે કરીને,
કોઈ હિસાબે,
સાથે થઈ જતાં.

એક બીજાનાં મોં પણ
નીરખ્યા વિના
મારી આંગળી
તેની આંગળીને ખોળી લેતી
અને વાંકી વળી
અંકોડો વાળીને
અકડી લેતી.

અને લોભીનો બધો

કોલાહલ ક્યાંય શમી જતો
સુનકાર છવાઈ જતો...

સંભળાય ખાલી અમારી
આંગળીઓની ગુસ્પુસ!

(સોન્યા સોન્સની એક કવિતા 'Between classes with Dylan'
પરથી પ્રેરાઈ)

અંત અને આરંભ

પ્રદુભન તત્ત્વા

(નોબેલ પારિતોષિક વિજેતા વિસ્વાવા શેમબોર્કની કવિતા પરથી
અનુવાદ)



પ્રત્યેક યુદ્ધ બાદ
કે'કે કરવી રહી વાળ-જાડ.
વાસ્તવમાં કશું ય
થાળે પડતું નથી આપોઆપ.

કો'કે ખસેડવો રહ્યો કાટમાળ
ન રસ્તાની ધારે ધારે
જેથી કે કોઈ જઈ શકે
મડાંએ ભર્યી વાહનો.

કો'કે ખૂતવું રહ્યું.
કીચડ અને ખાખ મહી,
સોફાની સિંગ્રો,

ભાંયા અણિયાળા કાચ,
ને લોહીયાળ ચીથડાં વચ થઈ,

કો'કે ખોડવા રહ્યા ખાંબ
ભીત્યુને ટેકો દેવા,
કો'કે ચડાવવા રહ્યા બારીએ કાચ
ને મિજાગરાં બીચ દ્વાર.

કશું ય છબીગમ્ય નથી,
ને એવું થતાં વર્ષો લાગશે.
બધાંય ટીવીકેમેરાઓ નીકળી ચૂક્યા છે
અન્ય યુદ્ધો ભાણી.

ફરી બાંધવા રહ્યા પૂલો,
ને રેલવે-સ્ટેશનો ય,
ખમીશની ફાટીતૂટી
બાંયો ચડાવી.

સાવરણો જાલીને ઊભું કો'ક
હજ્ય સંભારો પેલાનું.
કો'ક સાંભળશે
વણભાંગ્યું શિર ઘૂણાવતું,
પણ પડાયે થઈ ઉતાવળે સરતાં
વણાંયને લાગશે
આ બધું કંટાળાભર્યું.

કો'કે રહી રહી
જાંખરા તળેથી કાટ ખાયેલ
પુરાવો ખોડી
ઉકરડે નાખવો રહ્યો.

એને વિષે જાણતા સહુએ
જગ્યા કરવી પડશે
ઓછું એથી ય ઓછું,
ને છેવટ નહીંથી ય નહીંવતુ
જાણતાં માટે.

કો'ક લંબાશે પાછું
કારણો અને પરિણામોને
છાવરતાં ઘાસ મહી.
દાંત બીચ સાંઠીકું દાબી,
બાધા શું અવકાશને તાકતું.

થવાનું હોય છે પ્રતીક મહેતા



સ્વપ્નને કાજળ થવાનું હોય છે,
એકલાં બળબળ થવાનું હોય છે.

વાત ના કર તું હવે નિર્ધારની
આપણે અટકળ થવાનું હોય છે.

શક્યતાઓ મેં ઉછેરી કેટલી?
આખરે તો છળ થવાનું હોય છે.

આવવું, પાછા જવું ને આવવું
શાસને ઝાકળ થવાનું હોય છે.

કોણ પૂછે છે અહીં વરસાદને?
આખને વાદળ થવાનું હોય છે.

એક કે બે રાતની બસ વાત છે,
ક્યાં પઢી ઝણહળ થવાનું હોય છે

આ ગીત મકરંદ દવે



આ ગીત તમને ગમી જાય
તો કહેવાય નહીં.
કદાચ મનમાં રમી જાય
તો કહેવાય નહીં.

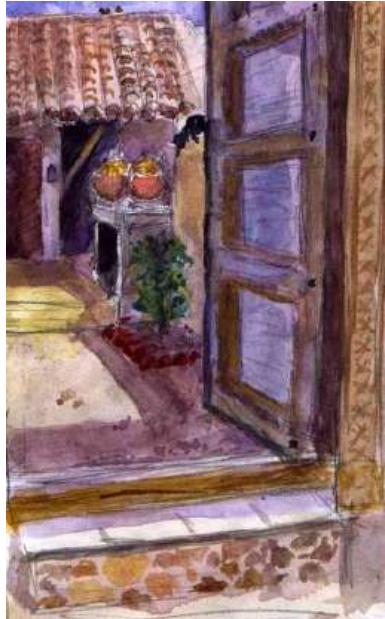
ઉદાસ, પાંદવિહોણી બટકણી ડાળ પરે,
દરદનું પંખી ધરે પાય ને ચકરાતું ફરે
તમારી નજરમાં કોણ કોણ, શું શું તરે?

આ ગીત એ જ કહી જાય
તો કહેવાય નહીં,
જરા નયનથી વહી જાય
તો કહેવાય નહીં.

ઉગમણે પંથ હતો, સંગ સંગમાં ગાણું,
વિભૂતી ખાઈમાં ખુશીનું ગાન ગોવાણું,
પછી મળ્યું ન મળ્યું કે થયું જવા ટાણું?

ખુશી જો ત્યાં જ મળી જાય
તો કહેવાય નહીં,
આ ગીત તમને ફળી જાય
તો કહેવાય નહીં.

ફળિયું પ્રીતમ લખતાણી



રાતભર નવલખ તારલા ગણતું ફળિયું
સવાર પડતાં મોગરાથી મહેકતું ફળિયું

જાણ્યું અજાણ્યું કોઈ આવે તેલીએ
રામ-રામ કહી આવકારો આપતું ફળિયું

સીમ ચરી પાછા આવેલા ધજ ભેણું
ગમાણના ખીલે જઈ બંધાતું ફળિયું

દોવાતી ગાય હોય રાતી, ધોળી કે ભગરી
બોધરણે ફીજા થઈ હેતે છલકાતું ફળિયું

અંધારે ખળભળી જાય જો ખોરડાનું નળિયું
રાતભર ફફડી ફફડીને જાગતું ફળિયું.

શબરીનાં બોર કોકિલા રાવળ



કૃષ્ણાલાલ શ્રીધરાણી

સાંજ પડ્યે મારી વાડને વાચા થાય
કિલકિલ કરતાં ચકલાંઓની;
પાંડા વાડનાં, પાંખો થાય!

વીરની યાદમાં પાળિયા ટવાર થાય.
હાથલા થોરમાં હાથ સતીના વરતાય.

આવજે એવું માગવું ના, પણ એક હું માગું વેણ;
એકદા તારે બારણે આવીશા પાઠવ્યા વિના કે'ણ.

ખણી ખણી કોતર કાળજાનાં
આ દેહનું મંદિર તેં ચણી દીંઘું;
કરી દઈ દાન બધી પ્રભાના
આ કોરિયું એક પ્રકાશતું કીંઘું.

મજા નથી છતાં પીધા વિના નહીં ચાલે,
તરસ વધારી દીધી છે શરાબ આપીને.
છે તેથી મારી હરેક વાતમાં પરેશાની,
પવિત્ર દિલ દીંઘું જીવન ખરાબ આપીને.

પ્રભુએ વાહ રે કેવો આ રંગ જમાવ્યો છે,
ગુલાબી દિલને ન એક પણ ગુલાબ આપીને..



જ્યન્ત પાઠક

જે દુઃખનું કાંઈ નામ નહીં તે કેમ કરીને કહેવું!
નામ વગરની નદીઓને તો છનામાનાં વહેવું;
વસ્તર નીચે અસ્તર જેવું દુઃખ દબાવી રહેવું.



અમે અચાનક મળી ગયાં
--- અમે, ના રસ્તા કે ના જરણાં
એટલે----
ના ધૂટા પડ્યાં, ના ભળી ગયાં.

ઉમાશંકર જોધી

પીઠું બેરવીને ગયું, તૃદી ગયું.
ના ગીત મૂકી ગયું;
પોતે ના કંઈ ગાયું, કિંતુ મુજને ગાતો કરીને ગયું.



બારણાં બંધ હું જયારે કરું છું, ચિત્તમાં રહ્યું
કોક ત્યાં બોલી ઉઠે છે: કોણ બાદાર રહી ગયું?



કરજે, પ્રિય, મારું આટલું---
કદી બોલાવી ન લાડથી તને.
બહુ મજન હું આજ આપણાં
લખવા મિલનો તણી કથા.



તદીં, થરથરી, ટટાર થઈ, ડેક ઊચી કરી
તૃષ્ણો ટ્યલી આંગળી ઉપર તોળતાં આભને!



(લોકમિલાપના 'કાવ્યકષ્ણિકા'માંથી મહેન્દ્ર મેધાષીના સૌજન્યથી)



મારો મમરો

કન્-ડૂ કન્ટ્રી?

કિશોર રાવળ

અમેરિકા એટલે કન્-ડૂ કન્ટ્રી. સપનાંનો સાક્ષાત્કાર કરવાનો આ દેશ! અમેરિકન ઈન્જિન્યુરી એટલે કોયડો ઉકેલનારોનો દેશ, નવી શોધો, નવી દૂષિણી, નવી સૂર્ય, નવા ઉપાયો... આ બધાં મારે મન અમેરિકા શું એ ડિફરેન્ચ કરનારાં તત્વો હત્યા, રહ્યા છે. અહીં આવવાનું આકર્ષણ હર માનવીને પોતાની શક્કિતનું માપ કાઢવાની તક આપતો દેશ.

અને આજે મનમાં એક મોટી વિમાસણ થઈ પડી છે.

આટાટલાં ભેજાંઓવાળો, લોકશાહીને વરેલો દેશ, એક સાઢો મત ગણતરીનો કોયડો, ગણતરીમાં કોઈનેય લેશ શંકા ન રહે તેવી રીતે, ઉકેલી કેમ ન શકે? એક આગલા અનુભવ પછી અને ચાર વર્ષના ખાસ્સા ગાળા બાદ પણ?

ઈરાક સાથે લડાઈ કરવાના કારણોના લોચા, એના અમલમાં લોચા, અને થયેલી ભૂલો પર ટાંક પિછોડો કરવામાં લોચા, પળ ભર બાજુથે મૂકીએ! પણ આવી મત ગણતરીની બાબતમાં તો સમય હતો, ટેકનીકલ જ્ઞાન મબલખ હતું, નાણાંનો ય પ્રશ્ન નહોતો અને છતાંય બીજી નવેમ્બરે બહુસભ્ય સમેસૂતરં નીવડશે એવી કોઈ હેઠે શ્રદ્ધા કોઈને ય નથી. આવું અમેરિકામાં કેમ બની જ શકે?

અને જે લોકોથી આવો સીધો સાઢો પ્રશ્ન પણ ન ઉકેલી શકાય તેનામાં બીજા કોઈ વિકટ પ્રશ્નો હલ કરવા માટે વિશ્વાસ રાખી શકાય ખરો?

ત્રિલોચના

કિશોર રાવળ



હું જરા બેબી હતી ત્યારે મારી મમ્મી "શિવા"ની થઈ આઈની વાત કરતી. બીજી આંખ ખોલે ત્યારે લેઝર બીમ છોડી ઘારે એને બર્ન કરી શકે અને તે આંખથી તેને ગમે ત્યાં જે થતું હોય તે દેખાય. મને તો ગમે ત્યાં ઔંલ ઔંવર ધ વર્ક જોવાની, કંઘર કરવાની વાતમાં મજા પડી ગઈ.

હું બાંન અહીં અમેરિકામાં થઈ હતી. નાની હતી ત્યારે પહેલી વાર મારા પેરેન્ટ્સ મને ઈંગ્રિયા લઈ ગયાં હતાં. મારા દાદાજીએ મને ફર્સ્ટ ટાઈમ જોઈ ત્યારે અનું મગજ સાવ ભાન ભૂલી ગયું. મને 'શિલ્પા' કહી મારી મમ્મીના નામે બોલાવી. જયારે મારી મમ્મી મારી બાજુમાં આવી ઉભી રહી ત્યારે મનમાં ફોકસ કંઈ ફૂલીઅર થયું. હું બીજી વાર ગઈ ત્યારે

વચ્ચેના સ્પેનમાં થયેલો વેર-અન્ડ-ટેર દાદાજીના બોડી પર ચોખ્ખો દેખાતો હતો એ સિવાય મને એમનામાં બીજો તો કંઈ ફેર ન લાગ્યો, એ જ સફેદ ધોતિયું અને હવા ઠંડી હોય ત્યારે એની ઉપર લીલી અને મરુન કલરની ચોકીવાણું, મારા ડેડીનું અમેરિકન શર્ટ એમનું એમ!

મારી મેમરીમાં ઈડિયા જરા જરા રહ્યું છે પણ જે રહ્યું છે તે લાઈક શ્રીમ વિવિદ અને ફ્લીઅર છે: નાની હતી ત્યારે બેક્ટમાં પાણી ભરી નહાતી, બેફ્લોનું થિક, સ્વીટ, સફેદ મિલક બ્રોન્જના જ્વાસમાં પીતી હતી, મારા દાદાજી સવારની ગરમાગરમ ચા જલ્દી હરે એ માટે સોસરમાં રેડી, એક ટીપું ઢોખા વિના સિસ્પ કરતા પીતા, રસોડાના ગોખલામાં પાર વગરના સ્ટેક કરેલા ગોડ્ઝ અને ઘી લેમ્સ; મીરા માસી ફ્લોર પર બેસી રાઈસમાંથી સ્ટોન્સ પિક કરતાં; વેજ માર્કેટમાં રસે રોલ થતી, કડ કરતી કાઉઝ; જાણે અફ્લોર્ચ્યલ હોય તેવા બ્રાઇટ રંગના ડિબિસ્ક્સના ફૂલો; મોટરોના જૂના ટાયરો વચ્ચે રહેતાં ગરીબ કિઝ; નારંગી સોડાની બાટલી ખોલતાં બી.બી. ગન જેવો 'પોપ' થતો અવાજ અને પાર્ચ થયેલા શ્રોટમાં છમછમ કરતાં ઊતરતું દિન...

પણ, મારી મોટા ભાગની ઈડિયાની મેમરી એટલે દાદાજીની મેમરી. એ ગુજરી ગયા ત્યારે આખો કન્ફ્રી મારા માટે અર્થ પરથી અપણું થઈ ફેંકાઈ ગયો-અને એની જગાએ ખાલી રહ્યું માત્ર એક મોહું હોલ જેમાં દરિયાનું પાણી ગર્ગલ થતું ભરાવાં માંડ્યું.

અને તે જ મોમેન્ટે તેનાં ચિત્રો મારી મેમરીમાં ફૉર્ચર માટે ઈચ થઈ ગયાં. મારી કલિન્સમાં હું અમેરિકન કલિન હતી, 'ચબી પ્રિન્સ્સેસ'. કવિતા મારા ગાલને પિચ કરતી એ મને એક બિટ પણ ગમતું નહીં. હું એક વર્ડ પણ ન બોલું તોય એ બસે, કવિતા અને સુષ્મા, મરક મરક થતી જિલ ખિલ હસ્યાં કરતી અને મારી આજુબાજુ સર્કલ્સ મારતી. જમતી વખતે પાઈપિંગ હોટ રાઈસ, યમી સ્પાઈસી વેજિઝ અને હોટ રોટલીઝ મારી થાળીમાં પહેલાં પીરસે. બસે અમેરિકાની વાતો સાંભળવા હંમેશા રેડી. મેં અસ્કેલેટર ઉપર રાઈડ લીધી છે? છોકરીઓ છોકરા સાથે વાતો કરે ખરી? (મેં કહું છા તો તે મના ડેણા કાઉ જેવા મોટા થઈ જતા) શું આખી રાત દુકાનો ખુલ્લી રહે અને સૂપરમાર્કેટમાં અભરાઈની અભરાઈ એક જ વસ્તુથી ખડકાણી હોય? મેં કદી કાઉનોય જોયો છે? (મેં જ્યારે કહું કે હું ધોડા ઉપર પણ બેઠી છું ત્યારથી કવિતા મને કાઉન્લ્ય કલિન કહેવા માંડી) હું તેમના પ્રમાણમાં કેટલું બધું ખાઈ શકતી અને હું જે જરૂરથી બોલતી તેનાથી સ્ટન થઈ જતી.

રાત્રે ઘરના ફિજમાં બનાવેલી પિસ્તાની ગુલ્ફી ખાતાં ટીવીપર 'આઈ લવ લૂસી'નાં રિરન જોતાં હસીને ઊંઘી થઈ જતી અને પોતાના થાઈઝ પર હાથથી અંફ્સાઈટમેન્ટમાં સ્લાંપિંગ કરતી - મને જરા ચાઈલ્ડિશ લાગતું. 'વેસ્ટ સાઈડ સ્ટોરી'ના એક ગીતની એક લીટી 'આઈ વૉન્ટ ટુ લિવિન આમેરિકા' વારંવાર અને બિલ્કુલ સ્પેનિશ અંસેન્ટમાં ગાઈ સંભળાવતી. નવા અંગ્રેજ ગીતો શીખડાવવા મને પેસ્ટર કરતી.

દાદાજી મારી વાતો સાંભળતા કદી ન થાકતા. દાદાજીને અંગ્રેજના એબીસી પણ ન આવડે એટલે, કે પછી એ છતાં, તેમની પાસે હું સરકસનું કોઈ અન્નિમલ દ્યું એવું કદી લાગ્યું નહોતું. અને મારું ગુજરાતી? ગુજરાતીમાં મને એક જ્વાસ પાણી માગતાં પણ ન આવડે... દાદાજી મારાં પેરેન્ટ્સ પાસે સતત ફરિયાદ કરતા, "અરે રામ, અરે કૃષ્ણ, જે હોય તે... બ્લાબાઈ, પોતાનાં જ સગાવહાલાં સાથે નાતો તૂટી જાય એવી બેદરકારી માતૃભાષા પ્રત્યે કેમ રખાય?"

"તારું અમેરિકા તો મારા માટે એક સપનાં જેવું છે" મને તેમણે પેલી કવિતાને ઈટરપીટર તરીકે રાખીને એક વાર કહ્યું, "મારી તો ઉભર થઈ, મારાથી હવે એવી લાંબી મુસાફરી થાય નહીં. ત્યાં તારું જીવન કેવું હશે તે હું કલ્પી નથી શકો. રાણી, તું મને કેવી રીતે સમજાવશે?"

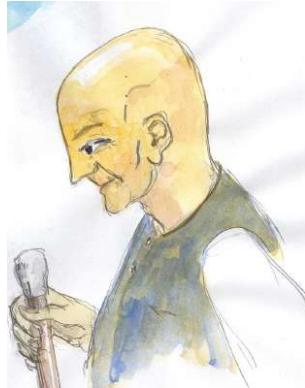
'રાણી'માં મને સમજ પડતી, 'પ્રિન્સ્સેસ'! દાદાજી મને રાણી કહેતા. 'મારી રાણી!' એક વાર હું એમની બાજુમાં સૂતી હતી, જેટ-લેગના ઘેનમાં ઘેરાતી, સપનામાં તપખીરની મિસ્ટ આવતી હતી. મારી આંખો ખૂલ્લી ત્યારે મગજ સ્પિન થતું હતું. બહાર કુંઠીની ચોકીએ સ્ટોન પર ઘોવાતાં લુગાં પર ઘોકાના અવાજ હતા, કવિતા તેના શ્રિલ વોઈસથી કોઈને ટીજ કરતી હતી, સ્લેટ્સવાળી બારી બહારથી કિકેટ રમતા છોકરાઓ અને ક્રિકેટની ફટકાબાજીના અવાજો આવતા હતા, જાળી આગળ ચકલીઓ ચીં ચી ગોસિપ કરતી હતી. મારી બાજુમાં મારા ડેડીના લેંઘા ખમીસમાં દાદાજી બેઠા હતા. મને તરત રિઅલાઈઝ થયું કે હું સૂતી હતી એ બધો વખત દાદાજી મારી બાજુમાં જાગતા બેઠા હતા. એક હાથ મારા કપાળ આગળ ફેન કરતાં, માખી ઉડાડતા રહ્યા હતા-લેસ્ટ, માખીઓ મારા મો પર બેસી મારી ઊંઘમાં ડિસ્ટર્બ ન કરે. ટીકી ટીકીને મારું મો અન્સ્પોકન ફ્રેશન્સથી નિરખી રહ્યા હતા.

દાદાની ડાઈલેમા ઉપર થિંક કરતાં અમેરિકા પાણા આવી મેં સ્કૂલમાં ફટાગ ફીના ફ્લાસ લીધા. મારા ડેડોનો એક ઇન્સ્ટ્રામેટિક કેમેરા મને વાપરવા મળ્યો. સ્કૂલની ડાર્ક રૂમમાં ખાલી બ્લેક-અન્ડ-લ્યાઈટ ફિલ્મ પ્રોસેસ થઈ શકતી અને ત્યાંના અંલાઈર ઉપર તેમાંથી પ્રિન્ટ કાઢતાં શીખ્યો..

મેં દાદાને માટે ફોટાઓ પાડવાનું શરૂ કર્યું. એ મારા એક નંબરના અદ્યમાયરર હતા, ઑલ્વેઝ ક્યૂરીઅસ, અને કદી પણ ધરાય નહીં તેવા. અને તરત સામા જવાબ લખતા. બ્લૂ રંગના પાતળા ઓર્મેલિના કાગળો પર ડૂઢલ કરતા કે સાથે તેમણે પાડેલા ફોટા મોકલતા. અને કવર પર વળાંકવાળા એમના હસતાં હેંકોક. એના બ્લૂ કલરથી અમારી મેઈલબોક્સ આખી આકાશના બ્લૂ કલરથી ભરાઈ જતી.

આ ભાષાની પણલાનું અમે સોલ્યુશન ખોળ્યું. અમે ચિન્નોથી વાતો કરતાં થયાં. હું તેને બધી વસ્તુના ફોટા પાડી મોકલતી-મારી સ્કૂલના મારા લોકરના તફન મીનિંગલેસ ફોટાઓ પણ મોકલ્યા. અને દાદાજી એ બધું કોઈ ભૂલિયમનો મસાલો હોય એમ અંબસોર્બ કરી જતા.

બોબી ઓ'માલી સાથેનું મારું ચેપ્ટર પૂરું થયું ત્યારે અમે જે શેરીમાં મળતાં, હાથમાં હાથ નાખી ફરતાં, એકબીજાને હગ કરતાં, કિસ કરતાં, ત્યાંનો એકલો અટૂલો લેમ્પપોસ્ટ, પાર્કનો ખાલી હીંચકો કે બેન્ચ, ગાર્બેજ કેન્સ એ બધાના ફોટાઓ મેં દાદાજીને મોકલી આયા. ફોટા જાંખા હતા, ગ્રેઇની હતા, માઈ હાર્ટ વૉઝ નોટ ઠિન થેમ અંટોલ. કદાચ કેમેરામાં એ.એસ.એ સેટિન્ગ ખોટું હશે. મેં તેના પર લખેલું 'સમ શ્ટોટ્સ ફોમ આવર નેબરહૂડ'



તેમનો જવાબ આવ્યો. 'એ છોકરો તને લાયક નથી. તારે સારા કેમેરાની જરૂર છે. લાઈટ પર જરા ધ્યાન આપ!' તેમને કેમ ખબર પડી ગઈ તે મને ન સમજાયું. ડંડી અને મમ્મીએ કાગળને ટ્રાન્સલેટ કરતાં મને એ વિષે પૂછ્યું. મેં ખબો ઉલાણી 'આઈ ટૂ ફાઈન્ડ દાદાજી સમટાઈભ્સ રિફિકલ્ટ ટુ એન્ડરસ્ટેન્ડ' કહી દીધું. બોબી વિષે જરા પણ વાત કરવાના મૂડમાં હું નહોતી.

એ કાગળ સાથે દાદાજીએ પૈસા મોકલાવેલા, ઇન્ફિયામાં તો બહુ મોટી પાઈલ થાય તેટલા અને સાથે લખ્યું હતું કે 'રાણીના જનમદિવસે મારા ત રફ્થી એક સારો નમૂનેદાર કેમેરા લઈ આપજો'

મને એ રીતે મારી થઈ આઈ મળી. આજે એ કેમેરાથી દૂર દૂરનું હું જોઈ શકું છું, કુંઘર કરી રાખી મૂકું કે કોઈને મોકલી શકું છું. ફિલ્મ લોડ કરતી હોઉં કે કોઈ સીન સ્નોપ કરતી હોઉં ત્યારે દાદાજીનો હાથ મારા હાથ, મારા મૌની આસપાસ હોવર થતો અનુભવું છું.

(તનુજા ટેસાઈ હિટિએ 'Born Confused' નવલકથામાં અમેરિકા આવી વસેલી આ છોકરીની વાત કરે છે. તેની રમ્ભજ, સંવેદનશીલતા અને જીણી જીણી વાતોનું નિરીક્ષણ કરવાની શક્તિ પર ફિદા થઈ જવાય એવું છે. એનાં એક અરદા પ્રકરણની વાત અહીં એક પરિયમ તરીકે ગુજરાતીમાં જરા છૂટછાટ લઈને રજુ કરી છે. મનમાં એક અજબ શ્રદ્ધા પ્રગતાવે છે આપણે નહીં હોઈએ ત્યારે પણ આપણે વાતો, નવા લયમાં, નવી બોલીમાં આપણી ભાષા પૂરી ન જાણનારી બીજી પેઢી પણ કહેતી રહેશે.

એ પુસ્તક વાંચવા તમે મેરાશો અને તમને ગમશો એવી આશા છે.)

ખાંચો

મોહન પરમાર

(મારો મમરો: વૃદ્ધાવસ્થાની લાચારી અને કબાટમાં છુપાયેલ ભૂતાવળો માનવીને કેવો ચીથરેલાલ કરી નાખે છે અને એમાંથી એક બૈરવી છેડાય છે ત્યારે 'આ પાર કે પેલે પાર' જેવા વિચારો રણશિંગા ફૂકે છે અને માનવીને નવા કિલ્લાઓ સર કરવા મેરે છે. મહાભારત ક્યા બડી બાત થ ગે?)

ધાંટા પારીને ગળું દુખવા ચદ્દયું. કોઈ નહીં જ આવે એમ માની એ મૂંગા થઈ ગયા. રમીલાબેનને એ જ જોઈતું હતું. આદુંઅવણું બોલબોલ કરીને માથું દુખવી નાખે. કહેવાય કશું નહીં. ઊલટાનું કાગારોળ મચાવી મૂકે. પડેશીઓ ટકોર કરતા તેથે રમીલાબહેનને ગમતું નહોતું:

"-પ્રમોદભાઈની તબિયત સારી નથી કે શું? આખી રાત બસ ખાંસતા જ હોય છે."

"નથી જ તો બધ્યું! કશું જ ન થાત પણ આખી જિંદગી પરેજી જ ક્યાં પાળી છે!"

રમીલાબહેન દાઢમાં બોલી નાખતાં, પરી હોઠ ભિડી દેતાં. પ્રમોદભાઈની હાજરી હોય તોય શું, ન હોય તોય શું, રમીલાબહેનને ભયડી નાખતાં વાર ન લાગે. પ્રમોદભાઈ જિસ થઈ જતા. ક્યારેક હાથની મુકી વાળીને ગુર્સો વ્યક્ત કરતા. રવમાં ને રવમાં પથારીમાંથી ઊભા થવાનું કરે, ભારે ચક્કર આવવા જેવું થાય. બધું ભમરડાની જેમ ફર્યા કરતું. નાનાં છોકરાં 'દાદા, દાદા, વાત માંડોને' કહેતાં હોડી આવે ત્યારે સુના અંતરમાં કશુંક જગહળ જગહળ થાય. પરંતુ એવે વખતે નાનાની વહુ કાઢી લઈને છોકરાંને ખેંચની ખેંચતી પરાણો બીજા રૂમમાં લઈ જાય, 'જતાં નહીં એ બાજુ, જોતાં નથી દાદાને ખાંસી ચરી છે તે?' છોકરાં જાત્યાં રહે નહીં. પરાણો રોકવા જતાં બેંકડા તાણે. નાની વહુને ટેકણાલાકડી વડે ખંખેરી નાખવાનું મન થાય. પણ --

થોડા દિવસ પહેલાં અમેરિકાથી આવેલી બહેનની ભાણીઓ એ બીમાર છે જાણીને અહીં હોડી આવેલી. 'મામા, મામા,' કહેતાં મોં સુકાય નહીં. એ દિવસમાં ઘર હર્યુભર્યુ કરી મેલ્યું. ન સમજાય એવી શાંતિ થઈ હતી મનમાં. ભાણીઓ એમની સેવાચાકરી કરવામાં કશી સૂગ રાખતી નહોતી. તો આ ઘરનાં કેમ વેરી બની બેઠાં છે? હોડ ભિડીને એ ભાણીઓના સેહને મમળાવવા લાગ્યા. તે દિવસે ઘરનાં બધાંય ભાણીઓની સરભરામાં પાછળ પાછળ ફરતાં હતાં. આ ઓરડામાં જ ધામા નાખીને પડેલાં. ભાણીઓ સાથે રહીને એમજોય સેવાચાકરીમાં સાથ આપેલો. બધાં વિનમતાના સ્વાંગમાં લતાં. એમને સારું લાગેલું.

મોટો હમણાંથી જુદો રહેવા ગયો હતો. નાનાની ભાગીદારી ફાવી નહીં એટલે સ્વતંત્ર ધંધી શરૂ કર્યો હતો. અઠવાદિયે એકાદ વાર ખબરઅંતર પૂછવા આવે જ આવે. સાથે પણી પણ હોય. એય સાસુ પર પાંચ પાવડા વાળે એવી હતી. કશું જ સૌજન્ય દાખલ્યા વિના રમીલાબહેન જોડે વાતોના ગપાટા માર્યા કરે. પતિ કહે, "ચાલો" એટલે ચાલવા માર્યે. પ્રમોદભાઈને આ બધું ગમતું નહોતું. પણ જે થતું હતું તે રમીલાબહેનને

કરવું હતું. એથી એમને આ બધું ગમતું. ઘરનાં અને બહારનાં કામ પતાવી રમીલાબહેન સંસ્થાની ઓફિસે આંટો મારવા જતાં. સાંજ વગર એમનો પતો ન મળે. પછી ઘર સાવ સુનુંસમ. એમાંય નાનાની વહુ પડોશણો જોડે ગામગપાટે ચડી જાય, આવવાનું નામ ન લે. એ વખતે કંઈ લેવું કરવું હોય ત્યારે એમને ભારે વસમું પડી જતું. પારો ઊંચે ચડી જતો, "આખી જિંદગી સાલી કોઈ વાતે હુઃખ નહીં ને આ ઘરડા ઘડપણે" — એ સમસમી જતા. નાનો એમને જીવની જેમ સાચવે એ જ મોહું આશાસન હતું. રજાના દિવસે વારંવાર એમની પાસે આવીને બેસે, વાતો કરે. કંઈક એ હળવા થાય. રમીલાબહેન મોં ચડાવીને ન બેસવું હોય તોય બેસે. કશું વળે નહીં એટલે બોલવા ખાતર બોલી નાખે, "આ ખાંસી હવે એમને લઈને જ જશે"

"તું ય ખરી છે, મમ્મી! ખાંસી ના કેમ મટે? ચપટી વગાડતાંમાં મટાડી દઉં. એક ટોફુટર મારો મિત્ર છે. ભારે હોશિયાર છે. પખાની એને ત્યાં તપાસ કરવાવી પડશે."

નાનાની રીતરસમ એમને ગમી હતી. પણ સાલું, આમ પદ્ધ્યા રહેવાનું બહુ ગમતું નહોતું. રહી રહીને સોસાયટીની બહાર મન દોડ્યા કરતું હતું. ઊભા થવાય તો કોઈનીય પરવા કર્યા વિના દોડું. એ ઊભા થયા ખરા પણ ચક્કર આવવા જેવું થતાં પાછા પલંગમાં બેસી પડાયું. ખાંસી છાલ છોડતી નહોતી.

રમીલાબહેન નવીનકોર સાડી પહેરી ઠસ્સાપૂર્વક આગળ થઈને નીકળે ત્યારે એ મનમાં નિસાસા નાખવા માંડે. એમની હાલત પર રમીલાબહેનને મનમાં હસવું માય નહીં.

"તમે તો એ જ લાગના છો. બહુ પજવી છે મને જુવાનીમાં. લ્યો, લેતા જીવ." અંગૂઠો બતાવતાં બતાવતાં રમીલાબહેન એમને ખોજવે.

"આ બધું કંઈ રીતે જરૂરાય? રમીલાનો ઠસ્સો તો તોડીઝોડી નાખું? રાતદિવસ ગણી ગણીને કાંદું છું ને સાલી ઢારા કરીને શહેરમાં રખડતી થઈ ગઈ છે." એ ઘાંધા થઈ ગયા. રમીલાબહેન જેવા પાસેથી પસાર થયાં કે તરત એમની સાડી પકડી લીધી. રમીલાબહેન ઊભાં રહી ગયાં. પછી મોં ઝુંગરાવી, તેણા કાઢી બિવડાવતાં હોય એમ કરવા લાગ્યાં. એ તૃણ ગયા તો ય સાડી મૂક્તા નહોતા. રમીલાબહેન જાટકો માર્યો. સાડી છોડાવી કમરે હાથ મૂકી એ વીક્ફર્યા.

"હજ ખોડ ભૂલતા નથી. મારો છાલ છોડો હવે! તમારી સગળી કેમ આવતી નથી તમને સાચવવા?"

"અહીં બેસને."

"બેસાડો તમારી પેલી ખાંચાવાળીને."

"તું ય!"

મહાપરાણે બોલાયું. ગળામાં ધણું બધું અટકી જતું હતું. ફદ્ય માત્ર સુખુઃખનો સહારો શોધતું હતું. રમીલા ઘારે છે એવું કશું હતું નહીં. તોય એમે જે પ્રલારો કર્યા એથી મન ખારું ખારું થઈ ગયું હતું. એ વાતનેય વર્ષો થઈ ગયાં. છોકરાં મોટાં થયાં પછી બધું છૂટી ગયું હતું. જો એમ હોત તો આ ધંધાની જમાવટ થઈ છે તે થાત? ઘરમાં બધી લીલાલહેર છે. ઢારા કંઈ એમતેમ થતાં નથી. પેસા ઉડાવ્યા હોત તો ચપટી વગાડતાં ખલાસ થઈ જાત. બધું મર્યાદિત રીતે થયું હશે. તોય આ તો પાછળ પરી ગઈ છે. છોકરાં ધંધામાં ગળાડૂબ. એમની બૈરિઓ એમનામાં પડી હોય. સહારો માત્ર મારો એ જ. ને એ તો ભૂતની જેમ પાછળ પરી ગઈ છે. "એકલાયાપણાનો ભાર મને ચુગદી નાખશે કે શું?" ત્રિકોણાકાર ખાંચા ટાંપીને બેઠા હતા. હવે એ બધું કમોસમનું હતું ને આ ઉભરે કંઈ સારું ન લાગે. તોય બહાર નીકળાય તો નીકળવું છે જરા. રમીલાબહેનની

છષ્ણકભાષક એમની છાતીમાં બાણની જેમ વાગી હતી. કાઢવા જતાં લોહીની ઘાર વધૂટરે જ એવી બીક હતી.

નાનાના મિત્ર જોડે તપાસ કરાવડાવ્યા પછી દવા નિયમિત લેવા માંડ્યા. ખાંસી ઓછી થઈ ગઈ હતી. પણ બેઠાં થઈ શકતું નહોતું. નાનાના સાસરિયાં ખબર જોવા આવ્યાં ત્યારે રમીલાબહેને અજાગમો બતાડીને ખળભળા મચાવી દીધો. બધાં ગયાં. એ ઓશીકામાં મોં ઘાલી ડૂસકાં ભરવા લાગ્યા. "મરવા પડ્યો છું, દિલને રાહત થાય તેવા શબ્દો કહેવાને બદ્દે દાઝ્યા પર તમ દેવા બેઠી છે. મેં એનું શું બગાડું છે? એ માંદી હતી ત્યારે તો અઠવાડિયું વેપારંધો બંધ કરીને પાસે રહેલો. એને કેવું સારું લાગેલું! બસ, પોતાનો જ વિચાર કરવાનો? બીજાં જાણે ભાજીમૂળાં", હીબકાં વધતાં જતાં હતાં. નાનો બધી વાત સમજ ગયેલો, પણ વખત જ મળતો નહોતો. એ તો એની પીઠ પસવારીને ધંધામાં લાગી ગયો. "ટાક્ક વળતી નહોતી. ચાલી શકતું હોત તો જ્ય મારે છે બધાં."

રાત કેમેય કરી જતી નહોતી, દિવસે બધું ભેંકાર ભેંકાર લાગતું હતું. અણધાર્યો ભય મનને ટપારતો હતો. મૃત્યુ નજીક આવ્યું કે શું? ધાંટો પાડવા ગયા. કેમ બોલી શકતું નથી? નાનાની વહુ ઘમકારા કરતી કામ સબબ આવજી કરતી હતી. છોકરાં ભજવા ગયેલાં. "મારી નજીક આવવાની તારી આ હિંમત!" જાણે ટેકણાલાકડી વડે મૃત્યુને હડહડ કરતા હોય તેમ લાવભાવ કરી બેઠા. એ પલંગમાં ઘસડાતાં ઘસડાતાં દીવાલ ભજી વળ્યા. લાંબો હાથ કરીને જભ્યો ઉતાર્યો. પહેર્યો. માથે ટોપી મૂકીને તૈયાર થઈ ગયા.

"બહુભા! મારો હાથ પકડી ઘર બહાર ઓટલા પર બેસાડો ને."

વહુને ચીડ ચડતી હતી. આ તોસો હવે જાય તો સારું. તોય મનેકમને હાથ પકડીને એ ધીમે ધીમે એમને ઘરની બહાર દોરી ગઈ. મન મજબૂત રાખી એ ચાલવા લાગ્યા. કંઈ વાંધો આવ્યો નહીં. ચક્કર પણ ન આવ્યાં. જાળવી રહીને એમને ઓટલા પર બેસાડ્યા. એ દીવાલને અઢેલી બેઠા. હાથમાં પકડેલી ટેકણાલાકડી આધીપાણી કરતાં કરતાં જેટલે નખાય તેટલે સુધી નજર નાખી. સોસાયટી પૂરી થયા પછી થોડું ચાલવું પડે. પછી ફ્લેટો શરૂ થાય ત્યાં ત્રિકોણાકાર ખાંચો હતો. આ ખાંચામાં ધણી વાર એ મોટરકાર પાઈ કરતા. એ વખતે ફ્લેટમાંથી અનેક ટોકાં દેખાતાં. એમાંનું એક હેવાયું થયું હતું. એમણે નિસસો નાખ્યો. ટેકણાલાકડી ચીડમાં ને ચીડમાં ઓટલા પર પછાડી. મન સહારો શોઘતું હતું. પણ ખાંચામાં જઈ શકતું નહોતું.

બેઠાં બેઠાં ધોતિયાની પાટલી સરખી કરી. મનમાં કશાકની હેલી ચડી હતી. દોટ મૂકવાનું મન થયું. પણ દોડાય કંઈ રીતે? હતાશા એમને વેરી વળી. હોશધી એમણે દીવાલ પર પીઠ ઘસવા માંડી. પીઠના હડાકાં કળવાં લાગ્યાં. થાક લાગ્યો. એ બેઠાં બેઠાં જ વાંકા વળીને ઘરમાં જોવા લાગ્યા. "વહુ કામમાં મશગૂલ હતાં. છોકરાં નિશાળેથી જલદી આવે તો તો સારું. રમીલા તો મોરી આવશે. કોઈક દિવસ પાસે બેસીને હેતુભરી વાતો કરી હોય તોય મન ટાઢક વળે. બોલતી જ નથી." મન વાતોનો સહારો જંખી રહ્યું હતું. નોકર વરંડાનો દરવાણો આડો કરીને આ બાજુ આવતો જણાયો. ઈશારો કરી પણ બોલાયો. એમણે હાથ લંબાયો. નોકરે એમને ઉભા કર્યા. પગમાં જરાતરા જોર આવ્યું. નોકર એમને ઘરમાં લઈ જવા દિશા બદલવા ગયો. એમણે ઘરમાં જવાને બદ્દે દરવાજા બહાર લઈ જવા આજજી કરી. નોકરને કશી સમજ પડતી નહોતી. રમીલાબહેનની ઘાકને લીધે એ એમ કરતાં ગભરાયો. એમનો હાથ છોડીને ઘરમાં નાઠો. હવે એ સાવ નિરાધાર બની બેઠા. તલમાત્ર કોઈનો સહારો નહોતો. ધૂજતા ધૂજતા ટંડાર ઊભા રહ્યા. પડી જવાશે, પડી જવાશે થતું હતું. ઇતાં બે હોઠ ભીડીને ટેકણાલાકડી ભૌય પર બરાબર ખોડીને એનો ટેકો લીધો. સાથે એક

લાંબો થાસ લઈને છાતી કુલાવી પછી મન મક્કમ કર્યું. સાચવી સાચવીને એક એક ડગલું મૂકવા માંડ્યા. આશ્વર્ય થવા લાગ્યું. ચાલી શકતું હતું! ટેક્ષાલાક્કીને સહારે સહારે ઘણું ચાલ્યા. સૂનું થઈ ગયેલું મન ભર્યું ભર્યું લાગવા માંડ્યું. સૂકી થઈ ગયેલી આંખોમાં બીનાશ ભગવા લાગી. સોસાયટીનો દ્રવાજો વટાવી એ થોડું આદેખ ચાલ્યા. મજા પડતી હતી. બધું ભુલાઈ ગયું હતું; એકાદ વરસ, ઘર અને દવાખાનું, એ પછીના વર્ષો ઘરમાં અજ્ઞાતવાસ-- સ્મૃતિનાં પડળ ખૂલતાં નહોતાં. એંધાજી કશી જ નહોતી. બધું નવું, નવું થઈ ગયું હતું. ખાંચો જ ભુલાઈ ગયો હતો. એ ટેક્ષાલાક્કી થપથપાવતા ગોળ ગોળ ફરવાલાગ્યા. જ્યાં ગાડી પાઈ કરતા હતા તે જગ્યાએ આવ્યા, કશું યાદ આવ્યું નહીં. ભૂલ પડ્યા હોય એમ આજુબાજુ જોવા લાગ્યા. સહારો હાથવેંત હતો. રિક્ષાઓ, સ્કુટરો, ગાડીઓના ધમધમાટ વચ્ચે ભડકી જવાતું હતું. વારંવાર જુદાજુદા ફૂલેટોની ડોકાબારીઓમાં મન ધૂંધવાતું હતું. "કેમ કોઈ દિશા સૂરતી નહોતી? કે પછી મારા માટે બધી દિશા બંધ થઈ ગઈ છે?" એ જ્યાં ઊભા હતા ત્યાં - એમની પાસે જ - એક રિક્ષા ધરધરાટી બોલાવતી ઊભી રહી ગઈ. રિક્ષાવાળાએ બહાર ડેઢું કાઢીને એમની સામે હસી લીધું.

-- શિવજીનો ખાંચો આ કે?"

એ રિક્ષાવાળા સામે જોઈ રહ્યા. મન આનંદિત થઈ ઉદ્ઘ્યું. સાચે જ! સ્મૃતિના પડળ ખૂલતાં લાગ્યાં. પરિચિત ડોકાની શોધ આરેભાઈ. રિક્ષાવાળા સામે જીણી આંખો કરીને ટેક્ષાલાક્કી ભોય પર મક્કમતાથી થપથપાવવા લાગ્યા.

"હા, આ જ શિવજીનો ખાંચો. પણ તમારે જવું છે ક્યાં?"

રિક્ષાવાળો હસી પડ્યો. પેસેન્જર ઊતરીને એક ફ્લેટ તરફ જવા લાગ્યું. એ પેસેન્જરની પીઠ પર તાકીને નિસાસો નાખવા ગયા, પણ ત્યાં કલશોર વધી પડ્યો.. જોયું તો છોકરાં! કોઈના હાથમાં બેટ તો કોઈ દા ઉલાઘતા જતાં હતાં. કેટલાંક દીગામસ્તીએ ચ્યાદ્યાં હતાં. વાતાવરણ બિલબિલાટ થઈ ઉદ્ઘ્યું. એ ખાંચાની રમતમાંથી બહાર નીકળી ગયા. ટેક્ષાલાક્કીને જરા મજબૂત પકડી. પછી કશીએ આગંપણાળ વિના છોકરાં ભેગા ભળી ગયા. ટેક્ષાલાક્કીને સહારે સહારે એ કયા ખાંચા તરફ વળ્યા એની એમને સરત જ ન રહી.

('ગદપર્વ સાફેભર ૨૦૦૧' માંથી સાભાર)

ઉનાળાનો આનંદ

કિશોર રાવળ

કિશોર રાવળને કક્કો પણ એકે ય નહોતો આવડતો એ જમાનાની વાત કરું છું. ગંગાજિયું બપોરે પાણીથી તબકતું હતું. તળાવની સીનરીમાં આંખમાં પડેલાં કણાંની જેમ કઠતું નટરાજ થિએટર બંધાણું નહોતું. ગંગાજિયાની દેરી એક તળાવના નિર્મળાં જળની આરસીમાં પોતાને દેહને નિહાળતી સરોવર-સુંદરીની જેમ રૂપગર્વિના થઈ ઊભી હતી.

તખ્તેશ્વર મંદિરની આજુબાજુ લીમડા, પીપર, પીપળા, આવળ, બાવળને બોરીના જંગલો હતાં. નવા ખોટો પાડી રાજાએ જમીનના ટુકડાઓ વેચવા કાઢ્યા હતા અને હજુ તો લોકોને વગડામાં જવાનો ભો હતો. અમે લોકો પોસ્ટ ઓફિસના પહેલે માળે અમારા વિશાળ ઘરમાં રહેતા. બા બપોરે બપોરે નવરા બાગ લઈ જાય. હું આંગણિયે, રમેશિયો કાખ પર એને એક હાથમાં એક ઝોળી. ઝોળીમાં નાસ્તો. મારા હાથમાં એક નાનો પાણીનો કુંજો પકડાવે. બગીચામાં જઈને કળા કરતાં મોર જોવાના.

બાગમાં ઉગાડેલા ફૂલો જોવાના. ગોદરી પર આળોટવાનું. એ ઈ મજાની જિંદગી હતી!

આમ તો ભાવનગરની આજુબાજુ વનરાજ ચિક્કાર અને બીજાં ગામો કરતાં ભાવનગર હું એટલે ઉનાં ગાળવા અમદાવાદના માણસો ભાવનગર આવી વસે. ખોટમાં દાદાએ ઘર બંધાવેલું. ઘરમાં એક બંડકિયું હતું. બંડકિયામાં આમ તો દાદા સવાર સાંજ પૂજા કરવા જાય. એ બંડકિયાનું એકોસ્ટિફ્લુસ એવું કે દાદાના મંત્રોચ્ચાર જરા બુલંદ થઈને બંડકમાંથી સંભળાય. ઉનાળામાં દાદાની પૂજાની સાથે એક દીવાલ આગળ ખડના પૂળાઓ ખડકાય અને પછી લાહુસ અને પાયરી કેરીની પથારી થાય. ઉપર બીજા પૂળાઓ પથરાય. કેરી પાકે એમ ખાતાં જવાની." બધી કેરીઓ જોતા રહેવાનું. જરાક ચાંદુ પદ્ધયું હોય તેને પહેલાં ખાઈ લેવાની, વધુ બગડે ઈ પહેલાં." કોઈ દિવસ ચાંદા વગરની કેરી ખાધાનું મને યાદ નથી.

ઉનાળો આવ્યે ક્યાંથીને ક્યાંથી બરફના ગોળાની લારીઓ નીકળી પડે. લારીમાં ચાર ખૂણે ચાર ઊભી લાકડાની પદ્દીઓ મારી એક માંડળી બનાવેલો હોય. એના પર આડી દોરીઓ બાંધે અને દોરી પર લાલ, પીળા, કેસરી, લીલાં, લવંડર, રંગોના કાગળના વાવટા હોય. એવા જ રંગબેરંગી કાગળોમાંથી બનાવેલા બે-ચાર પાંચ ફરફિરિયાં હવા આવતાં ફરફાટ હૂમે. એક બાજુ એક બે ઘંટાડીઓ અને ઘંટાડીના ડોયા પર દોરી બાંધી હોય, ઘંટાડી વગાડી બરફના ગોળાની મોહિની જગતમાં ફેલાવવા માટેસ્તો. અરધી લારીમાં એક મોટી બરફની પાટ લાકડાના વેર અને એની ઉપર શાણિયું એમ ઢબૂરાઈને રાખી હોય. લારી ઉપર એક બાજુ બરફનો સંચો અને બાકીની જગામાં રંગબેરંગી શરબતોની બાટલીઓ અને બરફના ગોળા પર છાંટવાના રંગો. લારી નીચે ટિંગાતી એક ડેલમાં બરફના ટુકડાઓને ધોવાનું પાણી.

બરફનો સંચો જોવાની મજા આવે. બે બાજુ બે કેઈમ અને એની એક બાજુ એક મોટું ઢેડલ. બે કેઈમની વચ્ચે એક આંતું ધારદાર છરીઓવાણું એક પાટિયું. પાટિયાની નીચે હાથ રાખી ખમણેલો બરફ ભેગો કરવાની એક બખોલ. પાટિયાની ઉપર ચક્કર ચક્કર ફરતો આશાં નહોરવાણો એક પંજો. એ પંજા અને છરીવાળાં પાટિયાં વચ્ચે બરફ મૂકો અને હેડલ કેરવો એટલે પંજો ધીમે ધીમે ગોળ ગોળ ફરતાં નીચે ઉતરે, બરફના ગાંગડાને ફેરવતો જાય અને નીચે બખોલમાં છર છર બરફનો ભૂકો ભેગો થાય. એ સંચાની નીચે હાથ રાખો એટલે પારદર્શક બરફના ગાંગડામાંથી સફેદ, ઠંડો, જીણી જીણી કરયોનો ઢગલો બનાવે. મુકી ભરી બરફ થાય એટલે ગોળાવાળો એક રૂમાલ જેવડા કપડાના કટકા પર મૂકે, ઢગલામાં એક વાંસની સળી નાખે. કપડાની એ પોટલી કરી હાથ વચ્ચે દબાવે અને ગોળો બનાવે. ગોળો પૂરતો કઠણ થાય એટલે કપડું કાઢી, સણીથી ગોળો પકડે અને પછી રંગ રંગના ખાટાં મીઠાં શરબતો છાંટે. ગોળા ચૂસ્તાં છોકરાંઓ લાલ ભૂરાં રંગે મોઢાં ખરડાતાં લારી ફરતાં ટોળું વાળીને ઊભા હોય.

પણ તમે માનો છો કે અમને ગોળા ખાવા મળે? હોતું હશે? લારીવાળા મોટા ભાગના મુસલમાન એટલે એનો હાથ અર્દે બરફનો ગોળો અમારે બ્રાક્ષાંઝો માટે અભાય. એટલે એ જોયા કરવાનું. ખવાઈ જાય તો પ્રાયશ્ચિત્ત કરવું પડે! બ્રાક્ષાંઝ થાવામાં હુંઘ ઓછું છે! ક્યારેક મન થાય ત્યારે, વારે-તહેવારે, નોકરને બરફની ફેફટરીએ મોકલી બરફનું ગચ્છિયું મગાવી લેતાં. બે પાણીએ બરફને ધોઈ, તેના ટુકડા કરી કેસરના દૂધમાં નાખી પીણાઓ બને તે પહેલાં કડકડ કરતાં કેટલાંય ગાંગડાઓ ચાવી નાખતા. હોસ્ટાંટોશીમાં અને બૂમબરાડામાં ક્યારેક આખો ગાંગડો ગળે ઊતરી જાય અને ત્રણ રીતે અસ્વસ્થતા અનુભવતાં. એક તો ઠંડો ગાંગડો અશનળીમાં સરકે ત્યારે જે ગ્રાશ્કો પડે એને વર્ણવા નવા શબ્દો ન યોજાય ત્યાં સુધી વર્ણવી જ ન શકાય. બીજું એ કે બરફ ગળે ઉતારી જવાથી જેટલો મળી શકાયો હોત એટલો પૂરો આનંદ ગૂમાબ્યો એનો અફસોસ થાય અને ત્રીજો બાનો ગુસ્સો. "રોયા, અધીરો બહુ. ગણામાં ભરાઈ જશે તે વળી મને કાળી ટીલી લાગશે, આમ જીવ હારે રમત નો કરાય. બનાવી આપું છે પણ વાટ જુએ શું બગડી જાય છે..."

ઉનાળો આવે અને લૈયાઓ માથે વાંસના ટોપલા ચડાવી ગુલ્ફી વેચવા નીકળી પડતા. ટોપલામાં ડબો, ડબામાં બરફ અને એની વચ્ચે એક પિતળની નળી. નળી ઉપર શાણિયાનો ટુકડો. આવીને બેસે, તમે હા પાડો એટલે તાજ્યે તમારું વાસણ લઈ ધડો કરે અને પછી હાથમાં એક અંગૂઢી જેવડી લાંબી, બટકીક છરી રાખી નળીમાં જામેલી ગુલફીના 'પતીકા' કાપી કાપી તમારા વાસણમાં નાખે. વજન કરી ભાવ કરી આપે. પૈસા આપી બા એક ચમચો ઉપર લટકાનો, ધરાકી કરાવવા બદલ નખાવે... અને પછી સંપીને ખાવા બેસી જઈએ.

ખાર દરવાજે એક હિંદુ અને એક મુસલમાને ભાગીદારીમાં આઈસકીમની હુકાન નાખી. દૂધમાં આભડછેટ નહીં અને નહીં પૈસામાં એટલે આ ધંધો બને કરી શકે. આજે પણ એ જાન મહભૂદના નામથી ઓળખાય છે અને સરસ આઈસકીમ બનાવે છે. અને સાથેસાથ એક મુસલમાને 'ન્યૂ ફાઈન કોંટ્રિક્સ રિપો' ગામના ઘોલા દરવાજના ચોકમાં શરૂ કર્યો. ન્યૂ ફાઈનમાં અંદર બેસી ખાવાની વ્યવસ્થા ખરી પણ બ્રાક્ષાંઝના દીકરાથી ત્યાં કંઈ જઈને બેસાય? ન બેસાય. પણ એક વખત જનુભાઈ મને લઈ ગયા. અંદર જઈને છેક ઉડે જઈને બેઠા જેથી રસ્તે આવતું જતું કોઈ જુએ નહીં. આજે પણ યાદ છે કે તે દિવસ "દૂધ કોંટ્રિક્સ" મગાવેલું. જડા કાચનો તૂટ્યો ન તૂટે એવો પાસાવાળો ખાલો, અંદર ગુલાબી દૂધ અને તેમાં બરફના તરતા ગાંગડા! સાથે એક કાગળની ભૂંગળી. જનુભાઈએ ભૂંગળીથી કેમ પીવાય તે શીખડાયું. પણ આવી સારી ભૂંગળી બગાડાય કેમ? એ નાખી જિસ્સામાં અને બંદા ખાલો મોંડે માંડી પીવા લાગ્યા. જગત એક કેવી સુંદર માયા છે એવો વિચાર મનમાં જબકી ગયો.

તે દિ' ગામની છોડિયું એક ગીત ગાતી' તી.

તમે આવશો નહિ, આવશો નહિ
ભાનવગર ગામે તમે આવશો નહિ

અને આવો તો એક મારું વેશ
પાણ્યા વન્યા પાછા જાશો નહિ.

તખતેશરની હુંગરીએ મોહું ફાડીને
ફરફરતી હવા ખૂબ ખાજો જઈ

....
પાંચ માણસને પૂછીને પોંચજો
ન્યૂ ફાઈનનો આઈસકીમ માણસો લૈ

...

કાળગે બાને ખબર પડી કે ન્યૂ ફાઈનનો આઈસકીમ કોઈ પણ પ્રાયશ્ચિત્ત કર્યા વગર અમારાથી ખવાય કેમકે દૂધનો બનેલો ને! પણ નેતિક મનોબળ કેવી રીતે લાવવું કે ઉધાડે છોગ ત્યાંનો આઈસકીમ મન ફાવે ત્યારે લાવી ખવાય અને પેલા મનની મોજ પ્રમાણે આવતા ભૈયા પરનું અવલંબન ઓદૃં થઈ જાય! બાએ એક તરીકો ગોતી કાઢ્યો. આઈસકીમનું મન થાય ત્યારે નીચે પોસ્ટઓફિસમાંથી પટાવાળા રવજને બોલાવે. એક મોટો કોથળો તૈયાર રાખ્યો હોય અને અંદર ત્રેણેક પાલી માય તેવું, આજે જેને 'ઇકોનોમી સાઈજ' કહે છે તેવું, થર્મોસ. રવજને સૂચના અપાય, "જો, ન્યૂફાઈનમાં જઈ પાંચ રતલ આઈસકીમ લઈ આવજે. પણ જો સાંભળ. અહીંથી સીધે રસ્તે નો જાતો. ત્યાં કોઈને કોઈ ભટકાઈ જાય. પાછલી ગલીમાંથી જઈને ન્યૂફાઈનમાં પહોંચજે. અને કોઈને કહેતો નહીં કે કોને ઘરે લઈ જ છો. રસ્તે કોઈ મળે તો ય તેને ગંધ ન આવવી જોઈએ કે પોસ્ટમાસ્તર સાહેબને ત્યાં લઈ જ છો. કંઈ પણ બીજું કારણ આપજે કે એક નળીને રેણ કરાવવા લઈ જવાની છે કે એક ઉબાને નફૂચો નાખવાનો છે... એવું એવું કંઈ ... અને પાછો આવ ત્યારે ય પાછલી ગલીઓમાંથી જ આવજે..."

રવજ કલાકે પાછો આવે એટલે અમે ખાવા માટે તલપાપડ થઈ બેઠા હોઈએ પણ પહેલું રિબ્રિઝિંગ ચાલે. "કયે કયે રસ્તે ગંધો હતો? ત્યાં માણિશંકર મળ્યો હતો કે ઓલો પિનાક? ભગા તળાવવાળી શાંતા મળી હતી?... એમ? તો એઝો શું કીધું?..." કુટુંબની શાખ દેમ ખેમ છે એની ખાતરી થાય પછી થર્મોસ ખૂલે. એક ચમચો આઈસકીમ એક કોકરની રકાબીમાં આપી રવજ વિદાય થાય અને અમે સૌ કુંડાણું વાળીને જાપટવા બેસી જઈએ.

તે દિ' ગુલાબ અને કેસર એમ બે જાતના આઈસકીમ મળતા! અને આજે તર જાતના આઈસકીમ મળે છે પણ આજે પહેલાં જેવો સંતોષ કેમ નહ થતો હોય?

A dream wedding પંકજ જોખી

(આગળના એક અંકમાં અશોક વિદ્વાન્સે એક લેખમાં આજના લગ્નોમાં આજે અર્થ ગુમાવી બેઠેલા આગળથી ચાલી આવતાં રિવાજો, ઉપર લખ્યું હતું. પંકજ જોખી એ જ વાત આગળ ઘપાવે છે. બીજાંઓને પણ આમંત્રણ છે... આવો અમારે ઓટલે..)

રાજેશના પિતા રણધીરભાઈને મિત્રમંડળ તથા સ્વજનોએ અનેકવાર કહેતાં સાંભળ્યા હતા કે "મારા રાજુના લગ્ન કોઈ ઔર ઢબના હશે અને બધાને યાદ રહી જશે." મુરબ્બી શું કહેવા માગતા હતા એ વાત કોઈ ચોક્કસ રીતે નહોતું કરી શકતું પણ પ્રોફેસર સાહેબ પોતાના એકના એક સંતાન માટે શું નહીં કરે, એ વિચાર જ દાદ માગી લેતો હતો.

વધુમાં એપ્રિલ '૮૫ બાદ કાયદામાં પણ લગ્નસ્થાનો માટે થોડી છૂટ મૂકવામાં આવી હતી. જેથી કરીને અવનવી જગ્યાએ લગ્ન સમારંભો ઉજવાતા હતા. એટલા માટે પણ અમુક અંશે સૌને રાજુના લગ્ન બારાની હેતેજારી વધવા માંડી. અને જેમ જેમ હેતેજારી વધતી ગઈ તેમ તેમ કૃતૂહલતાથી વાતો પણ વધતી જ ચાલી. કોઈ કહેતું કે ધૂની પ્રોફેસર હાઈડપાર્કમાં માર્કી બાંધીને લગ્ન ગોઠવશે; તો કોઈ કહેતું કે કાર્ડિફના કિલ્વામાં વ્યવસ્થા કરશે. કોઈ વળી એવો પણ મત ધરાવતા કે ગ્રેટના ગ્રેનમાં લગ્ન પતી જશે પછી તો સૌને ખબર પડશે. રણધીરભાઈને માટે જતાતના તર્ક લગાવવાનું મુખ્ય કારણ તેમનો ધંધાને વિચિત્ર લગે એવો મનમોજી સ્વભાવ હતો. પણ તેમની ખાસિયત એટલી તો ખરીજ કે કૃધેલી વાત કરી બતાવે.

રણધીરભાઈના ભાવિ વેવાઈ કોઈ પ્રોફેસર તો નહોતા. પણ પોતાના ક્ષેત્રમાં તેમનો ઉકે જરૂર વાગતો હતો. ૧૯૬૦ની સાલમાં બિટન આવ્યા બાદ. અથાગ પરિશ્રમ બાદ આજે તેઓ ખ્યાતનામ કંપનીના ડાયરેક્ટર હતા. વર્ષોથી સ્થાયી થયેલ રમણભાઈના ભિલનસાર સ્વભાવને કારણસર તેમના અસંખ્ય બિઝનેસ ક્રોન્ટેક્ટ્સ તથા વિશાળ મિત્રમંડળ હતાં. નિશા તેમની પણ એકની એક જ દીકરી હતી. તેમના ધર્મપત્નીના અવસાન બાદ નિશા માટે માતા તેમ જ પિતાના ડબલ રોલ બજવવામાં તેમને જરૂર સફળતા મળી હતી. પોતાની પુત્રી માટે એક રાજાશાહી વિવાહ યોજી શકવાની તેમનામાં શક્તિ હતી અને સ્વજનોએ અપેક્ષા પણ હતી જ. એટલા માટે જ નિશા તથા રાજેશનાં લગ્નની મહેંદ્રિલમાં જોડાવા માટે તેમનું મિત્રમંડળ પણ આતુર જ હતું. લગ્નની તારીખ વગેરે નક્કી કરવા માટે બજે કુંભને મળવાનું હતું પણ શ્રાદ્ધના દિવસો ચાલી રહ્યા હોવાથી એક યા બીજા બધાને રાજેશના મમ્મી રમાબેને સફળતાપૂર્વક એ મેળાપ ટાળ્યો હતો. પ્રોફેસર સાહેબને માટે તો શુભ અથવા તો અશુભ ગણાતા મુહૂર્તો સમાન જ હતા. ઇન્ડિયન ફિલ્મસ્ક્રીન વિભાગમાં એક પ્રોફેસર હતા. પૂર્વ અને પદ્ધિમ બજે ફિલ્મસ્ક્રીનોનો તેમનો ઊંડે અભ્યાસ હતો. તે વિષયો પર તેમને પુસ્તકો લખ્યાં હતાં. દેશવિદેશની શિબિરોમાં મ્રવયનો પણ કર્યા હતાં. તેઓ એક વાક્ય અનેક વાર કહેતા કે 'માહિતી એ જ્ઞાન નથી અને જ્ઞાની હોવાનો પરયા ડાપણ ન પણ હોઈ શકે.' રણધીરભાઈના આગદથી એક મિત્ર તરીકે વર્તમાનને અનુલક્ષીને વિવાહસંસ્કાર અંગે આપસમાં ચર્ચા કરવા શર્માજી કબૂલ થયા.

અને આખરે, રમાબેનેના પસંદ હોય એવા શુભ મુહૂર્તનો દિવસ આવી પહોંચ્યો. રણધીરભાઈ અને પરિવારને રમણભાઈ અને નિશા તરફથી ભોજનનું આમંત્રણ આપવામાં આવ્યું, જેને ન્યાય આચાયા બાદ વાતથીત કરવાનું સૌઅને નક્કી કર્યું હતું. પરંતુ ઇન્ફ્લ્સ લેતાં લેતાં જ રણધીરભાઈની માગ આવી ગઈ કે લગ્ન સમારંભ માટેનો તમામ ખર્ચો પઠ-પઠ ટકા વહેંચી રાખવો જોઈશ.

મસાલેદાર હોસ્પિટ આરોગતી વેળાએ પણ રમણભાઈને માટે આ માગ અકલ્ય જ હતી. પોતાની પ્રેરિટજ તથા આબુર અને લોકો શું કહેશે એ બારાની દલીલ કરતા જ રહ્યા. પણ પ્રોફેસર સાહેબ તો જાણે પોતાનું હોમવર્ક કરીને જ આવ્યા હતા અને મચક ન આપી તે ન જ આપી. રણધીરભાઈએ દલીલ કરી કે આર્થિક સંચાલન કેવી રીતે કરવું એ તો બે કુંભનો અંગતનો મામલો કહેવાય. એ માટે કાંઈ કોઈ જાહેરાત કરવાની નહીં રહે. પણ આદર્શવાદી રમણભાઈને એ પ્રમાણે વાત છૂપાવવી નહોતી રાખવી. તેથી તેમણે પણ પોતાનો કોમન કંકોત્રીનો પ્રસ્તાવ મૂક્યો. બજે

વેવાઈએ તરફથી એક જ કંકોત્રીની વાત રણધીરભાઈએ તો તરત જ વધાવી લીધી. રમાબેન, રાજેશ અને નિશા આ બે મહારથીઓના દુંદને ધીરજથી નિલાળી રહ્યાં હતાં. તેમને આ પોઈન્ટે વચ્ચેમાં બોલવાનું યોગ્ય નહોતું લાગતું.

આખરે પોતાનો કંકોત્રી બારાનો વિચાર સ્વીકારાયો છે એમ સમજ રમણભાઈએ પણ રણધીરભાઈની વાત કબૂલ તો કરી પણ પોતાના મનમાં એક સંકલ્પ પણ કર્યો. તેમણે નક્કી કર્યું કે પોતાની નિરધારિત રકમ દ્વારા દેશમાં તેઓ ગરીબ કુંભો માટે એક સમૂહ લગ્ન ગોઠવી આપવો. અને તેમ કરવાથી પોતાની પુત્રીની સાથે અનેક કન્યાઓ સૌભાગ્યવતી બનશે અને એ કાર્ય પોતાના સદ્ગત પત્ની મંગળાબહેનની યાદમાં એ જરૂર કરશે.

ત્યાર પછીની ચર્ચામાં સૌ કોઈ જોડાયાં. મહેંદ્રિલના પ્રસંગ અને કાર્યક્રમ તરીકે ભારતથી ગાયક અનુપ જલોટાને આમંત્રણ આપવાની પણ વાત થઈ અને શોધિંગ માટે ઈન્ડીઆ જ જવું પડશે, એવી દરખાસ્ત પણ આવી. મંડપ, હોલ અને અન્ય તોરણ વગેરેના શાશ્વત વગેરેની વાતો ચાલી રહી હતી. પણ એ બધી વાતો વેળાએ પોતાના પ્રિય 'ટીઆ મરિયા' લિક્યોરવાળી કોઝીની ઘૂંટ મારતાં રણધીરભાઈ શાંત હતા. એકાએક સૌનું એ વાત પર ધ્યાન ગયું અને રમણભાઈએ ફિલ્મી ડાયાલોગ ચલાવતા હોય તેમ રણધીરભાઈને પ્રશ્ન કર્યો, "ફિર આપ કા કયા ખ્યાલ દે, પ્રોફેસરજ?" પ્રસંગ ચહેરા પર પણ થોડું ગાંભીર્ય હોય એ સમાન મુદ્રાથી રણધીરભાઈ બોલ્યા કે, "હવે પછીની વિગતની સલાહ માટે આપણે શર્માજીને પણ સામેલ કરીએ તો ટીક રહેશે."

રણધીરભાઈને ધેર ડો. શામને પણ બજે કુંભો સાથે અલ્પાહાર લેવા તથા અભિપ્રાય જાણવા માટેની યોજના ગોઠવાઈ. હાલ સુધીના પ્રોગ્રેસ બારામાં સંતોષ લઈ સૌ ઘૂંટાં પર્યાં.

હરિહર શર્મા યુનિવર્સિટીના ફિલ્મસ્ક્રીન વિભાગમાં એક પ્રોફેસર હતા. પૂર્વ અને પદ્ધિમ બજે ફિલ્મસ્ક્રીનોનો તેમનો ઊંડે અભ્યાસ હતો. તે વિષયો પર તેમને પુસ્તકો લખ્યાં હતાં. દેશવિદેશની શિબિરોમાં મ્રવયનો પણ કર્યા હતાં. તેઓ એક વાક્ય અનેક વાર કહેતા કે 'માહિતી એ જ્ઞાન નથી અને જ્ઞાની હોવાનો પરયા ડાપણ ન પણ હોઈ શકે.' રણધીરભાઈના આગદથી એક મિત્ર તરીકે વર્તમાનને અનુલક્ષીને વિવાહસંસ્કાર અંગે આપસમાં ચર્ચા કરવા શર્માજી કબૂલ થયા.

લોકોની દૃષ્ટિએ શર્માજી બહુ ધાર્મિક ગણાય એવી વ્યક્તિ નહોતા. સામાજિક ઉત્સવોમાં પણ તેઓ ભાગ્યે જ દેખાતા. તેમના મેરીમાંથી માયા બનેલાં ધર્મપત્નીનું વતન તો કેનેડા હતું, પણ પુરાતત્વવિભાગના નિષ્ણાત સાથેનો પરિચય છેવટે લગ્નમાં પરિણામ્યો હતો. હાલમાં તેમનું સંશોધન પણ સિદ્ધ સંસ્કૃતની સરસ્વતી લિપિ વિશે ચાલી રહ્યું હતું.

શર્માજીને ધેર જયારે બધાં મજાં ત્યારે તેમણે પહેલો પ્રશ્ન નિશા અને રાજેશને જ પૂછ્યો, "લગ્ન સમારંભ વિશે તમારો બંનેનો મત કેવોક છે એ જરા વતાવશો?"

નિશાએ કહ્યું, "અંકલ, ટેન્શન ઓછું રહે એવો." ત્યારે રાજેશે ઉદ્ગાર કાદ્ર્યા, "જસ્ટ વોન્ટ ટુ ગેટ ઇટ ઓવર એન્ડ ડન વિથ." બજે પાગોમાં સ્ટ્રેસ દેખાતો હતો. રમાબેનનો મત પૂછ્યો તો તેમણે કહ્યું કે "શાસ્ત્રોક્ત વિધિસર પ્રસંગ હોવો જોઈએ. કોઈ પણ રિવાજ ભૂલાવો ન જોઈએ. વધુમાં તેમણે એ પણ ઉમેર્યું કે રજિસ્ટર્ડ વેડિંગ, ચુંદાં ઓફાડવા માટે સારું મુહૂર્ત હોવું જોઈએ."

શર્માજીએ દરેકની વાત સાંભળ્યા બાદ પોતાની વાત શરૂ કરી કે, "મારે તો ફક્ત થોડી જ વાતો કરવાની છે. ખરો નિર્ણય તો તમારે લેવાનો છે." પોતાના પુસ્તકોની હારમાંથી તેઓએ 'મનુસ્મૃતિ'નો ગ્રંથ કાઢી પાનાં

ફેરવવા માંડ્યાં. "મનુસ્મૃતિની દરેક વાતમાં હું સંમત નથી થતો, પણ આ વાત મન ગમે છે" એમ કહી તેમણે ગીજા અધ્યાયનો એકવીસમો શ્લોક બતાવતાં સૌને કહ્યું, "આ પ્રકારની વિવાહની વિગત દ્વારા એટલું જરૂર સિદ્ધ થતું હતું કે વિવાહની બદલાતી પદ્ધતિઓ શાસ્ત્રોક્ત મત પ્રમાણે માન્ય હતી.

"હકીકતમાં દેશ અને કાળને અનુલખીને આ પદ્ધતિ સતત બદલાતી જ રહી છે. બ્રિટન જેવા દેશમાં સ્થાયી થેયેલ ગુજરાતીઓ દેશના અનેક પ્રાંત તેમ જ ઈસ્ટ આફિકા, ફિજી, મલાવી, દક્ષિણ આફિકા વગેરે અન્ય દેશોમાંથી પણ આવેલાં છે. તેમની સાથે ક્રોટુંબિક, દેશના પ્રાંતની તેમજ સામાજિક એવા અનેક વિધાનો ભજી ગમેલાં છે. પણ એ ઉપરાંત સ્થાનિક પ્રજાના તેમ જ ભારતની બિનગુજરાતી પ્રજાના પણ દિવાઝે મિશ્રિત થઈને બ્રિટિશ ગુજરાતીમાં અભિજ્ઞ તરીકે અપનાવેલા જોવામાં આવે છે. એકદે જીવનમાં એક વાર આવતા પ્રસંગને સૌ પોતપોતાની રીતે યાદગાર બનાવવા માટે પ્રયાસ કરતા હોય છે.

પણ શર્માજી પોતે લગ્નપ્રસંગો દરમિયાન સમાજમાં બેફામ ખર્યને કારણે થોડા નાખુશ રહેતા. તેમને મત દેખાદેખીને કારણે મથ્યમર્વણના માણસોને વધુ ભોગવું પડતું. શર્માજીએ પોતાની વાત આગળ ચલાવી. "જો ધૂળની ઢગલીઓ જ કરી અને પ્રદક્ષિણા કરેલા વિવાહને ગાંધર્વ વિવાહના એક પ્રકાર તરીકે અનુમતિ મળેલી હોય તો પછી માતાપિતા સ્વજનો અને મિત્રમંડળની ગેરહાજરીમાં દેશના કાયદા અનુસાર કરાવેલ પ્રતિક્ષાને પણ આદરણીય અને માન્ય ગણી તેને ધાર્મિક પરિમાણમાં માન્યતા મળવી જોઈએ."

શર્માજીનો તો એવો અભિપ્રાય હતો કે વિવાહસંસ્કારના આદર્શો વિશેની સમજનું એક નાનું પ્રવચન પણ પર્યાત જ થઈ રહે. આ બધી વાતો સીધી અને તક્કબદ્ધ હોવાં છતાં જાણે રમાબહેનને તો એકાંતિકારી લાગતી હતી. તેમને 'લોકો શું કહેશે' એ માટેની ફિકર વધુ હતી. ત્યારે રણધીરભાઈ માટે તો લોકોને અભિપ્રાય હતો જ. છતાં માન પણ તેટલું જ હતું. રમણભાઈને વધુ ચિંતા તો તેમ્ણા બધા બિજ્ઝનેસ કોન્ટેક્ટ્સને રાજી રાખવા માટેની હતી. બધા પોતપોતાનો ઘેય સફળ કરવા પોતાની દલીલો કરતા રહ્યા. શર્માજી બંગમાં ગણગણી રહ્યા હતા, "માતા રૂપમું, પિતા ધનમું, બંધવા કુલમિશ્યન્નિ- મિષ્ઠાત્મક ઈતરેજનાઃ"

આ બધી વાતોની સૌથી અસર તો રાજેશ અને નિશા પર પડી. હવે ત ઓ થોડા ડિમતમાં પણ આવી ગયાં હતાં. આથી નન્ત્રતાપૂર્વક રાજેશ પોતાનો અભિપ્રાય આય્યો. યાને નિર્ષય જ વ્યક્ત કરી દીધો, "જેમ એકભીજાની પસંદગી તેમણે પોતે જ કરી હતી તેમ પ્રસંગની વ્યવસ્થા માટે પણ બને જ નક્કી કરશે." પછી ઊમેર્યુ, "સૌથી પહેલી વાત તો એ જ કે ખર્યનો બંદોબસ્ત નિશા અને હું જ કરીશું. અંકલે સમજાયું, "એવી ફોર્મ્હૂલા અપનાવી, એક બાહુ જ નાના સમૂહને જ આમંત્રિત કરીશું."

પછી નિશાએ કહ્યું, "ખરેખર તો પાત્રની પસંદગી જ મેં કરેલી હોવાથી આ સ્વયંવર વિવાહ જ ગણાય. માટે સાડીઓના ઢગલા, દરદાળીના, સગાંઓને રાજી રાખવા પહેરામણી પાથરવી એવી કોઈ જાતની ધમાલ અમારે નથી જોઈતી."

આવી બધી તેચારીઓ અંગેની પછી વાતો થતી રહી. અનોખી ચર્ચા ચાલતી જ રહી અને છેવટે બને ભાવિ વેવાઈઓએ વાતનો સ્વીકાર કરી લીધો. રમણભાઈના સમૂહ વિવાહના નિર્ણયની જેમ રણધીરભાઈએ પણ વતનમાં એમ કરવા નિર્ણય લીધો.

અને છેવટે એ અનોખા પ્રસંગનો દિવસ આવી પહોંચ્યો. સવારે ૧૧ વાગ્યે કાયદેસર રજિસ્ટર લગ્ન થયાં. પછી નવયુગલ મંદિરે દર્શન કરવા ગયાં અને ત્યાર પછી હોલ પર એ બંને આવ્યાં. આમંત્રિત મહેમાનોને

વડીલોએ આવકાર આય્યો. દરેકના નિર્ધારિત ટેબલ ખુરશી પર દરેકને બેસાડ્યાં.

'વિવાહ એક સંસ્કાર' વિશે શર્માજીએ વિગતે સમજાણ આપી. તથા સમપદીની પ્રતિજ્ઞાઓને આધુનિક સંદર્ભમાં બધાને સમજાવી. રમણભાઈ તથા રણધીરભાઈએ ટૂંકા પ્રવચનો કર્યો. ભોજન પીરસાયું. મનોરંજન માણ્યું. ભેટ્સોગાદ વરવધૂને અપાઈ. છેવટની અનોખી ભેટ શર્માજીની હતી. એક સરસ પુસ્તક: સ્વામી સાચ્ચિદાનંદજીજીત 'પરિવર્તનને પંથે'.

એક પરિચય

કિશોર રાવળ



આજે જ્યોતિ ઠાકોર અમેરિકામાં એક સિદ્ધ કલાકાર તરીકે પંકાયા છે. પહેલાં ચિત્રોમાં અને હવે શિલ્પકામ માટે નામના મેળવી છે.

મુંબઈમાં ઉછેલાં ત્યારે બાળપણમાં જ ફૂંકું ફૂંકું થતી એમની કળાકૂંપળોને મામી-પણ્યાના ઉતેજનાનું પોષણ મળ્યું અને ચિત્રકાર થવાના સ્વખાનોના બીજ રોપાયા. બી.એ.ના અભ્યાસ પછી કલાનો રીતસરનો અભ્યાસ કરવા જ્યોતિબેને મુંબઈની પ્રાચ્યાત જે. જે. સ્કુલ ઓવ્લ આદર્શમાં પેઇન્ટ ગેંગની ચાર વર્ષની તાલીમ લીધી અને એક પ્રોકેશનલ કલાકાર થવા માટે જરૂરી એવો પાંચ બાંધ્યો. અને વડોદરાની એમ. એસ. યુનિવર્સિટીમાં પોસ્ટગ્રેજ્યુએટ સ્ટર પર પેઇન્ટિંગનો વધુ અભ્યાસ કર્યો. પચ્ચીસ વર્ષની નાની ઉભરે મુંબઈની જાણીતી જહાંગીર આંટ ગેલેરીમાં સૌ પહેલો 'વન-મેન' શો સફળતાપૂર્વક કર્યો. અને ત્યાર પછીનાં છ વર્ષમાં એવા બીજા ચાર શો મુંબઈની જુદી જુદી ગેલેરીઓમાં કર્યો. એ બધા શોની સફળતાને કારણે મુંબઈના કલાજગતમાં એક કસબી પેઇન્ટર તરીકે એમનું નામ પ્રસિદ્ધ થયું. જ્યોતિબેનના ચિત્રો એર-ઈડિયા, ટાટા, નેસ્કફે જેવી જાણીતી કંપનીઓથી માંતી અમુક કોન્સલ્ટિન્ટ્સ અને મુંબઈના રાજ્યભવન સુધી પસંદ થયાં છે. એર-ઈડિયાના વાર્ષિક ક્લેન્ડરોમાં પણ છપાયાં છે.

થોડાં વર્ષો પછી લગ્ન કરીને અમેરિકા આવ્યા. શરૂઆતના વર્ષોમાં દેશાંતર પછી અનિવાર્ય કરવી પડતી સુવિધાઓમાં વર્ષો વીતી ગયાં. આ દેશના કલાજગતમાં પગપેસારો કરવાનું જરા અધિં થઈ પડ્યું. તોયે, મિશ્રિગન અને ન્યૂ જર્સીમાં સતત પ્રયત્નો કરતા રહ્યા અને પાંચ-સાત ગ્રૂપ શોમાં ભાગ લીધો. કો'ક કોર્પોરેશન્સમાં પણ એમના પેઇન્ટિંગ્ઝ ખરીદાયાં અને ગોઠવાયાં. આ સમય દરમિયાન વોલ-મ્યૂરલ્સ પર એમણે હાથ અજમાવ્યો અને એમાં સફળતા મેળવી. પ્રાઈવેટ ઘરોમાં અને નબીસ્કો જેવી વિષ્યાત કંપનીમાં એમના સ્થૂરલોએ સ્થાન જમાયું.

વિવિના ચકાએ, થોડા વર્ષો માટે, એમને પોર્ટો રીકો જવાનું થયું. કળાનો સતત અભ્યાસી એવો એમનો જીવ, પોર્ટો રીકોમાં માર્ટીકામ ('સિરામિફ્સ') સાથે ભટકાયો. ખૂબ રસ પદ્ધ્યો. એ કળા શીખવાનો આરંભ કર્યો. અને આંતરિક કળાસૂજ અને આવડતને કારણે, બહુ જ થોડા સમયમાં માર્ટીકામ પર ગજબની હથ્યાટી જમાવી દીવી. વર્ષોના પેઈન્ટિંગ માટેના એમનાં પ્રેમ અને નિપુણતા, સાવ સહજતાથી, બાજુએ મૂકી દીઘા અને 'સિરામિફ્સ'માં મશગૂલ થઈ એની આરાધના શરૂ કરી. છેલા લગભગ તેર વર્ષથી હવે 'સિરામિફ્સ'માં જ એમનો સધણો સમય એ ગાળે છે. માર્ટીમાંથી સર્જેલા એમના શિલ્પો આંખને આકર્ષ તેવા, મનને ચમકાવે તેવાં હોય છે. શિલ્પો માટેના એમના વિષયો પણ બહુ વિધવિધ છે: સામાન્ય દેખાતો લાથી હોય કે આધુનિક ('કંટેમ્પરરી') સ્ટાર્ટલનો ઘોડો હોય કે કોઈ કમનીય સ્ત્રી હોય કે ગૌતમ બુદ્ધ હોય કે દીવાલ પર ટાંગવા માટેનું કોઈ એબ્લ્યુફ્ટ સ્થાપત્ય પણ હોય. ... પોર્ટો રીકો, ન્યુ ઝર્સી, અને હવે મિશિગનમાં ગેલેરીઓમાં મૂકીને અને પોતાના ઘરમાં પ્રદર્શન ગોઠવીને એમને એમના શિલ્પો, વ્યવસાયિક હેતુથી, પ્રદર્શિત કર્યા છે.

આ સાથે એમના થોડા શિલ્પોની તસવીરો રજૂ કરી છે. એમની ફૂતિઓને જ બોલવાં દઉં? નહીં તો મારું અજ્ઞાન છતું થઈ જશે. રંગો, રંગોની ભાત અને ટેક્શનાર જોવાની જ મજા અનન્ય છે!





કીકસાઈડ

સુચી વ્યાસ

એથને છેક ફિલાના છેવાડે, ફંકલિન મોલ પછી ડાબી બાજુએ છેલ્લા ૩૦ વર્ષથી કીકસાઈડ અનેક ગુજરાતીઓનું -દેશીઓનું નિવાસસ્થાન બની ગયું છે. તેમે જો અરેરાઇયામાં દેશમાંથી ન્યૂયૉર્ક આવતા હો ત્યારે વાતુ વાતુમાં સાંભળ્યું જ હશે "ક્યાં જાઓ છો? ઓહ, ફિલા જાવ છો? એમ! ક્યાં રે'વાનું છે ફિલામાં? અમારો ભાઈ ન્યાં કીકસાઈડમાં જ રહે છે" "લ્યો કરો વાત! અમારા મામાનો દીકરો ભાઈ ત્યાં જ રહે છે."

કીકસાઈડ ખાલી ફિલામાં જ જાણીતું નથી... એ તો છેક આકાશમાં ઊરતાં ઊરતાં પણ કાને પેડે એવું રૂંગ ને રંગિલું રહેણાકનું સ્થાન છે. અમેરિકામાં આવાં અનેક રહેણાકનાં સ્થાનો છે. અડિસન જાઓ અને 'હિલટોપ' કાને ન પેડે એવું બને જ નહીં. એમ થાય તો તમારો ફેરો અફળ ગયો માનવો! કોઈ પણ સ્થાન મગજમાં વસી જાય ત્યારે એમાં તેની સાથે સંકળાપેલી અમુક વ્યક્તિઓ મુખ્ય ભાગ ભજવે છે. કીકસાઈડના બેતાજ બાદશાહ ઉપાકાન્ત રિડાણી અને તેમના કુંઠણી જનો છે. રિડાણી કુંઠણ છેલ્લા ૨૦ વર્ષથી કીકસાઈડમાં રહે છે. કાનમાં એક વાત કહું? તમારી તકાત નથી કે ઉપાકાન્તભાઈ અને તેમની ગ્રાન્ડ બહેનો -બાળબેન, વીરબાળબેન અને પુષ્પાબેનની રજા વગર તેમે કીકસાઈડમાં પગ મૂકી શકો.

બાળબેન-વીરબાળબેન વાય. ડાલ્યુ. સી. એ. દ્વારા અઠવાડિયાના સાતે સાત દિવસ બાળકો અને વડીલો માર્ટે વિધ-વિધ પ્રવૃત્તિઓ કરે છે. નાના બાળકોને ગુજરાતી વાંચતાં લખતાં શીખવાડે છે. અત્યાર સુધીમાં પચાસ બાળકો કડકડાટ વાંચતાં લખતાં શીખી ગયા છે. અંગેજનું ડાટિયું પણ આવડતું હોય તેવા વુદ્ધો કે યુવાનોને અંગેજ શીખવે છે. અત્યાર સુધીમાં મોટી ઉમ્મરના પિસ્તાલીસ સ્રી-પુરુષોને અમેરિકન નાગરિકત્વની પરીક્ષાઓમાંથી પાસ કરાવ્યાં છે. બાળબેનના શબ્દોમાં જ કહું તો," આ કીકસાઈડમાં હું બાળબા તરીકે ઓળખાઉં છું. અમે ગણેય બહેનો અને ભઈલો હવે ઘરડાં થઈ ગયાં છીએ. ગ્રોસરી, લોન્ગી, શાકભાજ મારે પ્રોડ્યુસ જંક્શન એ બધે ચાલતાં જ જઈ શકાય છે. કોઈની સાડાબારી નથી. આદોશપાડોશનાં લોકો ભાવથી મદદરૂપ બની રહે છે. વળી ગુજરાતી સિવાયનાં જાપાનીજ, રિશિયન અને આરબ લોકો પણ ભાઈયારો દ્વારા છે. મારા માતુશ્રીએ આ જ ઘરમાં દેહ છોડ્યો છે. અને એમ જ હું પણ કીકસાઈડના પ્રેમમાં અહીયા જ, મારી જિંદગીની છેલ્લી કર્મભૂમિ ઉપર, દેહ છોડીશ- મને એ બાબત ખૂબ જ શાંતિ છે."

બાળબેનની આગેવાની ડેઢણ કીકસાઈડના નિવાસીઓ અનેક સ્થળોએ ફરવા જાય છે- નાયગરાથી માર્ડીને ફ્લોરિડા સુધીના પ્રવાસો બસો બસો આદોશપાડોશીઓ સાથે યોજાય છે. બબ્બે બસો ભરીને કીકસાઈડના ગુજરાતીઓ પોન્સિલવેનિયાની 'પ્રજભૂમિ'એ છાશવારે ચક્કર મારે છે.

કીકસાઈડ જાણો કે અચાનક જ ગુજરાતમાં આવી ચૂદ્યાનો અનુભવ કરાવે છે. ૧૫૨ મકાનોમાં ૨૦૩૨ કુંઠણોનો સમાવેશ થાય છે. એમાં લગભગ એકાદ હજાર તો ગુજરાતી કુંઠણોનો આંકડો નીકળે. પ્રત્યેક વ્યક્તિઓએ પોતાનાં મનમાં વસેલી ગુજરાતની યાદને કીકસાઈડમાં વાસ્તવિક નિરૂપણ આપ્યું છે. જુદા જુદા ખૂણાઓમાં તમને વડોદરા, નિડિયાદ, અમદાવાદ, રાજકોટ, જૂનાગઢ કે મુંબઈના ભાર, પાર્લિ, 'શાંતાકુઝ', ધાટકોપરના ભાષકારા, હોકારા, પડકારા સંભાય અને તમારા સ્મૃતિપટ પર એની યાદો તાજ થાય. તેમે કીકસાઈડમાં પ્રવેશો કે તરત જ ઢોકણાં, તુવેરની દાળ, ભીડાનું શાક, ગરમ ગરમ રોટલી, કઠી, ભજિયાંની સુગંધ તમારા રોમે રોમ ઉભા કરી નાખે, બાપુ, જલસા પરી જાય! કીકસાઈડની અહોઅડ અડીખમ પાથમાર્ક ઊભો છે, ૨૪ કલાક ખુલ્લો! એની બાજુમાં જ

દેશી ગ્રોસરી સ્ટોર 'મહાલક્ષ્મી'. સાવ એ જ લાઈનમાં લોન્ગ્રોમેટ અને પાછાં બે ડગલાં ચાલો એટલે ગુજરાત ડિનિસ્ટરીની ફ્રિલિનિક.

બાળબેનની જેમ જ આમ બીજી બાજુ દિનુભાઈ દેસાઈનો દરબાર છે. સિનીઅર સિટિઝન પુરુષોની એક મંડળી જુદી છે. દિનુભાઈ દિનુકાકા કે દિનુદાના હુલામણા નામથી જાણીતાં છે. દિનુકાકા અને માસી આમ તો દીકરા સાથે રહેતાં હતાં પણ દીકરાની બદલી શિકાગો થતાં દીકરો વહુ શિકાગો ગયાં. સોશિયલ સિક્યુરિટી, મેટિકલ કાર્ડ અને મેટિકલ ટ્રૈટમેન્ટના કારણે દિનુભાઈને ફિલામાં રહેવું પડ્યું. મોટી ઉમર, અનેક માંદગીઓ, અંગેજનું અજ્ઞાન, કાર-વાહનનો ન કોઈ મોખ અને પારકો પરદેશ! દરેક મૂંજવાણ મુશ્કેલીઓ વચ્ચે દિનુકાકા અને માસી ૧૮૮૨માં કીકસાઈડ રહેવાં આવ્યાં. એમના શબ્દોમાં કહું તો, "કીકસાઈડ તો અમારું અયોધ્યા છે. અહીયાં કોઈ ભય નથી. બારણાં ખુલ્લાં રાખી સૂર્ય જઈએ છીએ. તમારા માશીને કંન્સર છે. મને હદ્યની તકલીફ છે. અનેક ઓપરેશનો, હોસ્પિટલો, ડાક્ટરો એ બધી મુશ્કેલીઓ વચ્ચે આરામથી જો જીવી શકતાં હોઈએ તો એ કીકસાઈડની હુંકને જ આભારી છે. આડોશપાડોશીઓ સતત હોસે મદદ કરે છે. મારું સાચું કુંઠણ કીકસાઈડ જ છે. સાંજે મારી ઉમરના અમે વીસ-પચીસ ભાઈઓ પાથમાર્કના પાર્કિંગમાં મળીએ છીએ. ત્યારે લોકો હસીને કહે છે કે દિનુકાકા નિડિયાદની ભાગોને ગયા છે. છેલ્લા નવ વર્ષમાં હું ખરા અર્થમાં ગુજરાતી અમેરિકન થઈ ગયો છું."

આમાં ગ્રીજી બાજુ નજર ફરવો તો... જુલાન, જિંદગીને સર્જણતાથી હંકાવતા મધુભાઈ અને પ્રકાશભાઈને મળીને મનમાં થાય કે રંગીન છે, મજેદાર છે, પ્રેમાળ છે, હસમુખ છે, વહલા લાગે તેવા છે-ટૂંકમાં આપણા છે. પ્રકાશ શાંદ છેલ્લા દસ વર્ષથી કીકસાઈડમાં હોશીલા કાર્યકર છે. એમની 'રામાયારી' ગાઈમાં સૌનો સામાન, કબાટો, તિજોરીઓ ઘર ભેગી થાય છે. પ્રકાશભાઈ બધાને મફત રાઈડ આપે છે. કોઈ હિ' કોઈનો એક પેસો પણ સ્વીકારતા નથી. પ્રકાશભાઈના વહલા, હુંકાળા, ઉખાભર્યા અનુભવોની અસર લ્યાઈટમેનના નામે ઓળખાતા મધુભાઈ ઉપર એવી તો ઉપસી આવી છે કે લ્યાઈટમેન પણ હવે કીકસાઈડના પ્રેમમાં છે. મધુભાઈ છેલ્લા પાંચ વર્ષથી કીકસાઈડમાં રહે છે. જેમણે ૧૮૮૭થી પોતાની માના મૃત્યુ પછી સર્કેદ વસ્ત્રો ઘરણ કર્યા છે-એમને સર્કેદાઈનું ભૂત એવું ચ્યાયું છે કે પૂછો ન વાત. એ લ્યાઈટમેન પર બીજાં દસ પાનાંનો લેખ લખી શકાય ખરો! કીકસાઈડના લોકો કહે છે કે કીકસાઈડ અમારા માટે કીકસાઈડ છે પણ લ્યાઈટમેન માટે લ્યાઈટસાઈડ છે. લ્યાઈટમેનના શબ્દોમાં કહું તો, "હું કીકસાઈડના પ્રેમમાં છું. હું લેવ બીજે મકાન લઈ શકું એમ હું પણ મારે ક્યારેય ક્યાંય નથી જવું. મારા રંગીલા સ્વભાવથી હું સૌનો દોસ્તાર છું. સાંજ પડ્યે મારે ઘરે લગભગ વીસ પચીસ દોસ્તારોનો ડાયરો મળે છે. અમે ચા પાણી કે આઈસકીમ ખાઈને ગપ્પા મારીએ છીએ. અમેરિકનોને તો માનસિક ટેન્શનના ઉપાય માટે આવા સપોર્ટ ગ્ર્યુપમાં પેસા આપી જવું પડે છે. અમારે મફતમાં જલસા જલસા છે- અને ડગલો પ્રેમ અને હુંક મળે છે. અહીં ઘરની આજુભાજુ જ તમામ વ્યવસ્થા-પાથમાર્ક, ગુજરાતી 'હાકભાજ' વેચતી ઇન્ડિયન ગ્રોસરી, ગુજરાતી બાબરી પારી આપતો ઇન્ડિયન હાજમ, જીભ કઠાવી ગુજરાતીમાં "આ આ આ" બોલાવી ગળું તપાસતો દાક્ષતર, આઈ જુદી જુદી જાતના ફાસ્ટ કૂડ રેસ્ટોરન્ટ, મોલ અને ગણ્યા ગણાય નહીં એટલા દોસ્તારો.... જિંદગીમાં બીજું શું જોઈએ?"

કીકસાઈડમાં એકલા, મોટી ઉમરના વિધુર પુરુષો અને અમુક એકલી યુવાન સ્ત્રીઓ પોતાનાં બાળકોને આસાનીથી મોટા કરી શકે છે. કીકસાઈડમાં સહજ મળતી એક બીજાની મદદથી જ આ શક્ય બને.

કિકસાઈડમાં તમારી આવક પ્રમાણે ભાડું ભરવાનું હોય છે. અહીંયા રહેવા આવો એટલે વીસ પચીસ ડિવસમાં આજુબાજુમાં આવેલી ફેફટરીમાં નોકરી મળી જાય છે. કામે જવા રાઈડની પણ વ્યવસ્થા થઈ જાય છે અને ઉમ્મર પ્રમાણે દોસ્તાર ભાઈબંધ પણ મળી રહે છે. આમ અમેરિકાની અદ્યતન સગવડતા સાથે ગુજરાતી પાડોશનું ટોટલ ઈન્ફા-સ્ટ્રોક્યુર મળી રહે છે.

મનમાં બે ઘડી ઈર્ઝા આવી જાય કે માણું સાણું, ખરા જલ્સા તો કિ કસાઈડમાં છે!

મનમાનીતી

મનમાં વસી ગયેલી નવી કે જૂની ચોપડીઓ કે ફિલ્મો વિષે ટૂંકી ટૂંકી ભલામણો અહિ રજુ કરું છું. સોગઠાઓ નાખી પસંદળી કરી છે એટલે એનો કમ નિરર્થક છે. વિશ્વ-વિખ્યાત કૃતિઓને આમાંથી જાણી જોઈને બાતલ રાખી છે.

અને તેમાં કોઈ પણ ભાગ લઈ શકે છે. પુસ્તક કે ફિલમ વિષે થોડી માહિતી અને તેને વાંચવા કે જોવા માટે જરા ચટાકો લગાડે તેવું ૧૦ થી ૨૦ લીટીનું લખાણ મોકલી આપો.



Six feet under

લોસ એન્જલિસમાં 'ફિશર એન્ડ સન્સ ફ્યુનરલ હોમ' ચલાવતા નથાનીઅલ ફિશર રહે. સાથે પત્ની રૂથ, સ્કુલમાં ભણતી દીકરી ફ્લેર અને સાથે ધંધામાં ખબે ખબા મિલાવી પારંગત થયેલો ડેવિડ ઘરના પહેલે માળે રહે.

ભોયતળિયે દબદબા ભરેલું પાર્લર, રિસેપ્શન અને ઓફિસ. પાર્લરમાં દફન પહેલાં મૃતદેહોને છેલ્હી સલામો ભરવા મિત્રો, સગાંવહાલાંઓ આવે, ઓફિસમાં બહુ ગંભીરતાથી, સલૂકાઈથી અને અત્યંત સિન્થેટિક સહાનુભૂતિથી મૃત્યુ પામેલા માનવીના સગાંઓ સાથે શું શોભે, શું પરવે અને શું ઉચ્ચિત એવી વાતાઘાટો થાય.

બેઇઝમેન્ટમાં મૃતદેહોને રાખી, દફન પહેલાંની તૈયારીઓ કરવાની. દેહ સરૂ નહીં માટે શરીરના નળો સાફ કરી રસાયણો ભરવાનું (એમ્બામિંગ) થાય, મોં પર પૂરો બ્યુટી પાર્લરની જેમ ઠાઈ કરવામાં આવે -- હજામત, વાળ ટૂપવાનું, વાળ કાપવાનું, વાળને વોશ કરી કેશગૂંફન કરવાનું અને લાલી લિપસ્ટિક લગાડી બને એટલું જીવંત બનાવવાનું એટલું જ નહીં પણ અક્સમાતમાં ઉત્તરડાઈ ગયેલા શરીર પર મરમત પણ થાય વગેરે વગેરે, શરીરના છૂટા પડી ગયેલા ભાગો સાંધી, ટેભાઓ પર લાંપી અને રંગ મારવાનું, ફૂટી ગયેલી આંખોને બદલે કાચની નાખી પોપચાં બંધ કરવાનું પણ થાય.

નાનો દીકરો નેટ આ ધંધામાં ચાંચ ન ખુચવાથી ઘર છોડી વર્ષોથી બહારગામ ભાગી ગયેલો. અને હજુ કંઈ લાઈને નહીં ચેઢેલો. એ રંગભૂમિ પર તખ્તો ખૂલે છે.

કિસ્ટમસ આવી રહી છે. આખું ફિશર ફેમિલી સાથે કિસ્ટમસ ગાળવા લોસ એન્જલિસમાં ભેગું થવાનું હોય છે. નેટને એરપોર્ટ પર લેવા જવા નથાનીઅલ ધંધા માટે નવી નક્કોર ખરીદેલી શબવાહિની - હસ્- લઈને ઉપે છે. ચાલતી ગાડીએ સેલ ફીન પર રૂથ નથાનીઅલ સાથે વાતો કરે છે. વાતમાં જીવનની ફરિયાદો, ચરી ગયેલા કામોની યાદી અને નથાનીઅલના અવાજ પરથી હોઠને એક બૂજો સિગારેટ ભરાવી બોલે છે એવું લાગતાં પડતી વઠ વગેરે ચાલતાં હોય છે...વ્યા થતાં નથાનીઅલ રસ્તા પરનું થાન ચૂકી જતાં હસ્ને એક બસ ઠોકી દે છે અને ગાડી અને ડ્રાઇવર બજેનો ખુરદો વળે છે.

પછી વાર્તા ઉપે છે. એચ.બી.ઓ. પર પહેલી સીજનમાં પ્રસ્તુત થયેલા બાર એપિસોડ, પ્રસંગો, ચાર સીડીમાં આજે મળે છે. દરેક પ્રસંગ કોઈને કોઈ વિક્રિતના મૃત્યુથી શરૂ થાય અને એની આસપાસ વણાય. એક બાજુ ફ્યુનરલ હોમ એક ધંધો છે અને ધંધો એટલે નંબો કરવાનું એક સાધન. પણ એમાંય અસ્વસ્થ કુટુંબને સાંત્વન આપવાની કળા કેમ વપરાય છે તે દર્શાવ્યું છે. તરેલ તરેહના કફનો વેચવાના, એમ્બામિંગ માટેના રસાયણો વેચવાવાળાઓની જાહેરાતો, ફિશર કુટુંબના માણસોની અંદરઅંદરની કેમિસ્ટ્રી, લફરાંઓ એ બધું તમને જુદી જ દુનિયામાં ડેકિયું કરાવે છે. ચહેરાઓ પર મરમત કરનાર જે ઉત્સાહથી પોતાનો ફોટો પોટ્રોફોલીઓ રજુ કરે છે એ બધું વિસ્મયકારક છે. વિષયને અનુરૂપ સંગીત, ફટાગ્રાફી મનને આકર્ષે છે. એમાં વિનોદ છે, સેફ્સ છે, વિચારતા કરી મૂકે એવા સંવાદો અને કલ્પી ન શકાય તેવા મોર્ગ અને એમ્બામિંગ રૂમના દૃશ્યો છે-- અને અહીંના ધોરણ મુજબ આ બધું ધણું સુલચિપૂર્ણ છે.



**Daksha's
Handbook for dressmaking and tailoring**



જે લોકોને સિલાઈકામમાં રસ હોય તેને માટે આ એક સરસ પ્રકાશન છે. કપડાંઓની ડિઝાઇન, પ્રોડક્શન અને ચીવવાના વર્ગોના વર્ષોના અનુભવને અહીં સરસ રીતે ગોઠવીને, સરળ રીતે આ આકર્ષક પ્રકાશનમાં મૂકવામાં આવ્યો છે.

શરીર શરીરના માપો જુદા હોય છે અને દરેક શરીરને માપી, ભારતમાં પહેરાતાં કપડાંઓ માટેની ગણતરી કેમ કરવી એ સરળ ભાગમાં (અંગેજમાં) સમજાવ્યું છે. સાંદુ બીજગણિત દાખલાઓ આપી ગળે ઊતરે એમ મૂક્યું છે.

જરૂરી જગ્યાએ સુંદર આકૃતિઓ મૂકી છે અને સ્ટાઈલિશ મોડેલોનાં

દેખાંકનો પણ છે. જાતે શીજવા માટેનું આ ૧૬૦ પાનાંનું સુંદર પુસ્તક ઘંધાદારી વર્તુળોમાં અને લગતી સ્કૂલમાં પ્રસંશા પાયું છે.

મૂલ્ય : રૂ. ૬૫૦,

પ્રાપ્તિસ્થાન:

દક્ષા રાવળ
૩ અમરજયોત શોપિંગ સેન્ટર
ઈન્ડ કોમ્પ્લેક્સ પાસે
મકરપુરા રોડ
વડોદરા ૩૮૦ ૦૦૪

તમારાં ફૂલો

Darshana Gurjar

This article 'nirAlambA sarasavaTI' is so true. It has been years, still I see same course/syllabus for many schools, colleges.

India is so slow to accept and to apply changes.

Thanks for Sanghrelu Sukh too, it's very touchy!

Sudhir Patel

I just read the 31st issue (September 04) of 'Kesuda' and found it very interesting. I liked almost all sections of 'Kesuda', particularly the poems and the stories the most.

Samir Joshi

Many thanks and congratulations for Kesuda - as you say - Bapo , Bapo !

First time I saw it a month back and was awake late night reading all the past issues. The main reason for this my note is to provide feedback about Unicode experiment in the last issue.I view the stories with IE 6 and Mozilla Firefox without problem on Win XP. But I think Win 85/98 people will have problem.

I am a software engineer too, and hate the situation that there is no universal interface good enough for Gujarati computing . I had installed GujWritey but have not used it. There are plenty of efforts in this direction but I think for near term we need KScript like approach. Currently I am in Boston but will move back to Vadodara after next week. Some people there are involved with localization/ Indic computing etc. It has been long time my dream to have different portal websites for Gujarat e.g. to deal with crisis such as Kutchh earthquake or riots, literature site like bartleby.com, collaborative /volunteer supported effort to digitize copyright expired classics and translation of classic works from other languages....

Could I look up to you for some help on this front ?
(Absolutely and wish you luck in the project. Kumar is coming out with a 5-CD archive of all issues of Kumar starting from the first one, for a price of mere Rs.1500. I do hope others will

follow. But I also hope that someone will sort out the font mess before the malaise pervades CD archival too. Also,please send me your latest Email address. Kishor Raval)

Rita Avashiya

I read "sangharelu sukh" with keen interest. I work as substitute teacher and face all the issues described in the story. I had to move to Kansas city recently from West Virginia. Naturally leaving home of 30 years was heart breaking. When I was telling my students how upset I was about the move, sweet Machila raised her hand and empathised with me because she was moving too.

After class was dispersed, she came to me and asked me why I was moving. I informed her that my husband was offered a better job. I could not resist asking the reason for her move. The answer just took my heart away. Machila had found her drug addict mother dead when she went to wake her up and now she had to move to Philadelphia to live with her grandparents. How do I help this child who was all tense about the move? My reasons for being upset about the move seemed so moot, in light of her reason. I just gave her a big hug and my e-mail address and phone to stay in touch with me, but little did I know that her grandparents may not have phone or computer. I miss her so much, I wish I can reach out and touch her somehow.

Amita Dvivedi (Tampa Florida)

Namaskaar...I am an avid reader of Kesuda ever since my friend made me aware of the website. You have done an amazing job with the web site in that it keeps getting better and better with every edition. Do keep up the great work!

I have a query in reference to GujWritey. Using Gujwritey, I have compiled about 70 to 80 garbas in Gujarati language. I can print in Gujarati and have had good results. I am wondering if this is possible to be transferred to Microsoft Word or is this program in any way compatible with MS Word? Is there any way that I can directly e-mail the Gujarati document to whomever I want to? Do let me know.

(Sure. Just copy and paste into Word. Make sure you select Gopika fonts...To make it readable whether or not the recipient has Gopika, just Embed the ttf fonts. Tools-> Options-> Save . Kishor)

Chandresh Thakore (Noth Ville MI)

was bemused by the perspectives on Kanyadaan in some of the letters to you. Yes, our daughters grown up here would rebel against the concept of 'property', 'donation' etc. But, it is not their fault. It is the result of how the so-called Joshijis and even, some, parents take that ritual for granted and does not take the necessary time or trouble to explain it in a manner that it warrants .

My perspective is very simple: the word 'daan' does not mean just 'donation' or 'giving away in charity'. In the larger sense, it also means a 'gift'. It also just does not pertain to giving away a 'possession' in a material sense. Here, again in an exalted sense, it also means giving in gift (sharing?) a 'priceless part of a parent's life'.

This ceremony, as I interpret, is, strictly, between the two sets of parents. And the bride's parents are telling the groom's parents: We have taken care of this priceless part of our lives -- not a possession, but wealth! -- all these years. Now, we are giving that priceless part of our lives, that wealth to you. We wish, now, she continues to get the same care from you, as your daughter also; in addition to our continued love and affection, now, she gets the same love and affection from you. Granted, in this day and age (particularly in this country), the daughter-in-law does not live with the in-laws. Therefore, some may be tempted to argue that this concept is out-of-date and inappropriate. But, that is a myopic point of view. This ceremony, simply, in a subliminal way makes daughter's in-laws a special part of the enlarged family. It is a very touching manifestation of the noble philosophy that a 'family' is at the center of a human being's happiness. ... At the time of this ceremony in my daughter's Indo-American wedding, the serenity reflected in the eyes of her American in-laws had said it all!

સૂચિ

શું?	કોણે?	ક્યાં?
ગ્રાશ સાહેલીઓ	સુનીલ વસાવડા	1
મોસમનું નજરાણું	કિશોર રાવળ	1
તહેમતનામું	મહેન્દ્ર શાહ	1
સાજ	દર્શના મહેતા	1
વૃક્ષો	જયન્ત મહેતા	2
હોતાં નથી	હરકાન્ત દવે	2
શેરમાં નિર્ભિશાત્મક સુધારા	નિર્ભિશ ઠાકર	2
સર્વવ્યાપી	કિશોર રાવળ	3
રિસેસ	કિશોર રાવળ	4
અંત અને આરંભ	પ્રદ્યુમ્ન તશા	4
થવાનું હોય છે	પ્રતીક મહેતા	5
આ ગીત	મકરંદ દવે	5
ફળિયું	પ્રીતમ લખલાણી	6
શબ્દરીનાં બોર	કોકિલા રાવળ	6
કંન-કૂ કન્દ્રી?	કિશોર રાવળ	7
ન્રિલોચના	કિશોર રાવળ	7
ખાંચો	મોહન પરમાર	9
ઉનાજાનો આનંદ	કિશોર રાવળ	11
A dream wedding	પંકજ જોખી	12
જ્યોતિ ઠાકોર	કિશોર રાવળ	14
કીકસાઈડ	સુચી વ્યાસ	16
મનમાનીતી		17
તમારાં ફૂલો		18